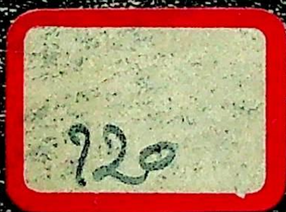
PANCHSAYAK G.K.V.

(नितान्तं गोपनीयम् ।)

कविशेखरश्रीज्योतिरीशेन विरचितः

पञ्चसायकः ।

आयुर्वेदीयग्रन्थमालासंपादकेन

वैद्य जादवजी त्रिकमजी आचार्य

इत्यनेन संशोधितः ।

मुम्बय्यां

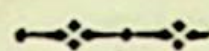
'मणिलाल इच्छाराम देसाई' इत्यनेन स्वीये

'गुजराती न्यूस' मुद्रणयन्त्रालये मुद्रितः ।

कोट बेक–हाउस लेन ।

वि. सं. १९८१

निवेदनम्—

पञ्चसायकनामायं ग्रन्थः कविशेखरेति पदवीमलङ्कुर्वता श्रीज्योतिरीशेन विरचित इति तेनैव ग्रन्थारम्भे लिखितादात्मवृत्तात् प्रतीयते। सोऽयं कविशेखरः कस्मिन् देशे कस्मिन् समये च समजनीति निर्णेतुं न किञ्चिदपि साधनमुपलभ्यते। ग्रन्थेऽस्मिन् कामशास्त्रप्रतिपाद्याः प्रायः सर्वेऽपि विषया संक्षेपेण सरलतया स्पष्टतया च प्रतिपादिताः सन्ति। ग्रन्थस्यास्य संशोधनार्थमादर्शपुस्तकत्रयमुपलब्धम्। तत्र प्रथमं **क.** संज्ञितं द्वितीयं **ख.** संज्ञितं च पुण्यपत्तनस्थभाण्डारकरसंस्थापितप्राच्यान्वेषणसंस्थासंग्रहालयात् प्राप्तं, तृतीयं **ग.** संज्ञितं स्वर्गवासिनां विद्वद्वर्याणां नागरसर्वस्वकुट्टनीमतयोर्व्याख्याप्रणेतॄणां **तनसुखराम मनसुखराम त्रिपाठी** इत्येषां संग्रहालयाल्लब्धम्। एवं पुस्तकत्रयसहायेन ग्रन्थस्यास्य संशोधने यथामति कृतो यत्नः। तथाऽपि भ्रमप्रमादादिवशाज्जातं स्खलनं क्वाप्युपलभ्येत चेत्सुधीभिः संशोधनीयमिति

यादवशर्मणः।

पञ्चसायकस्य विषयानुक्रमणिका ।

प्रथमः सायकः ।

विषयाः	पृ०	श्लो०
मङ्गलाचरणं	१	१
ग्रन्थकर्तुरात्मपरिचयप्रदर्शनम्	,,	२—३
नायकलक्षणम्	१—२	४
पीठमर्दलक्षणम्	२	५
पद्मिनीलक्षणम्	,,	६
चित्रिणीलक्षणम्	,,	७
शङ्खिनीलक्षणम्	,,	८
हस्तिनीलक्षणम्	३	९
पद्मिन्यादीनां रतौ सुखकरास्तिथयः	,,	१०
चन्द्रकलानिरूपणम्	,,	११-१२
चन्द्रकलाप्रदीपनविधिः	३—४	१३-१४
पद्मिन्याश्चन्द्रकलाप्रबोधनविधिः	४	१५-१८
चित्रिणीचन्द्रकलाप्रबोधनविधिः	४—५	१९-२२
शङ्खिनीचन्द्रकलाप्रबोधनविधिः	५	२३-२५
हस्तिन्याश्चन्द्रकलाप्रबोधनविधिः	५—६	२६-२७
पद्मिन्यादीनां रतिकालनिरूपणम्	६	२८-२९
देवसत्त्वाया लक्षणम्	,,	३०
गन्धर्वसत्त्वाया ,, ...	,,	३१
यक्षसत्त्वाया ,, ...	६—७	३२
प्रेतसत्त्वाया ,, ...	७	३३

द्वितीयः सायकः ।

लिङ्गस्यायामेन योन्याः परिणाहेन च स्त्रीपुरुषयोर्भेदाः	७	१
त्रिविधसमरतनिरूपणम्	,,	२

विषयाः				पृ०	श्लो०
द्विविधमुच्चरतम्	....	...	....	७	३
द्विविधं नीचरतम्	....	....	....	,,	,,
एकमत्युच्चरतं	....	....	....	,,	४
एकमतिनीचरतं	....	....	....	,,	,,
विषमरतेषु प्रीत्यभावे हेतुः		....	....	,,	,,
प्रोक्तरतानामुत्तममध्यमाधमत्वं		....	....	८	५
प्रोक्तरतेषु स्त्रीपुरुषयोः प्रीतौ विशेषः			....	,,	६
वेगभेदात्सुरतभेदाः	....	....	....	,,	७
शशलक्षणम्	....	....	....	,,	८
मृगलक्षणम्	....	....	....	,,	९
वृषलक्षणम्	....	....	....	,,	१०
अश्वलक्षणम्	...	....	....	,,	११
हरिणीलक्षणम्	....	....	....	९	१२
अश्वालक्षणम्	....	....	....	,,	१३
हस्तिनीलक्षणम्	....	....	....	,,	१४
स्त्रीणां बालादयोऽवस्थाविशेषाः		....	....	,,	१५
तासां रञ्जनोपायाः	....	....	...	,,	१६
शैलाम्भोनिधिपार्श्वदेशजायाः		स्त्रिया	लक्षणम्	,,	१७
सौराष्ट्रजायाः कलिङ्गजायाश्च		,,	,,	१०	१८
वङ्गश्रीहट्टकामरूपजायाः		,,	,,	,,	१९
मध्यदेशजायाः	....	,,	,,	,,	२०
तीरमुक्तदेशजायाः	....	,,	,,	,,	२१
गौडदेशजायाः	....	,,	,,	,,	२२
मालवदेशजायाः	....	,,	,,	,,	२३
चोलदेशजायाः	....	,,	,,	,,	,,
गुर्जरदेशजायाः	....	,,	,,	११	२४

विषयाः			पृ०	श्लो०
सिन्धुदेशजायाः	स्त्रिया	लक्षणम्	११	२५
कोशलदेशजायाः	,,	,,	,,	२६
चीनसौवीरद्रविडमलयदेशजायाः	,,	,,	,,	२७
तैलङ्गदेशजायाः	,,	,,	,,	२८
पौण्ड्रकाम्बोजदेशजायाः	,,	,,	,,	२९
लाट-कर्णाटदेशजायाः	,,	,,	१२	३०
काश्मीराभीरगान्धारदेशजायाः	,,	,,	,,	३१
जात्यादिज्ञानप्रयोजनम्	....	....	,,	३२
योनिभेदाः	....	....	,,	३३–३४
सर्वोपायैः कामिनीनां मनोरञ्जनं कार्यं		....	१२–१३	३५–३६
प्रीतिभेदनिरूपणं	....	....	१३	३७–३८
स्त्रीणां रागविनाशहेतवः	....	....	,,	३९

तृतीयः सायकः।

शरीरदौर्गन्ध्यहरा योगाः	....	....	१३–१४	१–६
महापरिपलं तैलम्	....	....	१४	७
स्नानीयसुगन्धिनिरूपणं	....	....	,,	८–९
देहसौगन्ध्यकरा योगाः	....	....	१४–१५	१०–१३
सर्वोत्तमसुगन्धयोगाः	....	....	१५	१४–१६
मुखवासयोगाः	....	....	,,	१७–१९
वाजीकरणप्रयोजनं	....	....	,,	२०
वाजीकरा योगाः	....	....	१६	२१–२९
योनिगाढीकरणप्रयोजनं	....	....	,,	३०
योनिशैथिल्यहरा योगाः	....	....	१६–१७	३१–३६
योनिद्रावणप्रयोजनं	....	....	१७	३७
योनिद्रावणयोगाः	....	....	,,	३८–४२
लिङ्गस्थूलीकरणयोगाः	....	....	१८	४३–४४

विषयाः	पृ०	श्लो०
ध्वजदृढीकरणयोगः	,,	४५
वीर्यस्तम्भनकरा योगाः	,,	४६–४९
वशीकरणं तिलकं	,,	५०
,, अञ्जनं	१८–१९	५१
,, चूर्णं	१९	५२
,, अनुलेपनं	१९–२०	५३–५७
वशीकरणः धूपः	२०	५८
,, मदनमन्त्रः	,,	५९–६१
,, चामुण्डामन्त्रः	२०–२१	६२–६३
,, विश्वेश्वरीमन्त्रः	२१	६४–६५
पद्मिनीवशीकरणमन्त्रः	,,	
चित्रिणीवशीकरणमन्त्रः	२२	
शङ्खिनीवशीकरणमन्त्रः	,,	
हस्तिनीवशीकरणमन्त्रः	,,	
अनिच्छाहरणोपायः	,,	६६
स्तनोत्थापनयोगाः	२२–२३	६७–७०
योनिसुगन्धिकरा योगाः	२३	७१–७२
रोमशातनयोगाः	,,	७३–७५
पुष्पजननयोगः	,,	७६
गर्भधारणोपायाः	,,	७७–७९
गर्भसंस्थापका योगाः	२३–२४	८०
सुखप्रसवकरमन्त्राः	२४	८१–८४
वन्ध्याकरा योगाः	,,	८५–८७
केशसंस्कारनिरूपणं	,,	८८–८९
इन्द्रलुप्तहरो योगः	२५	९०

विषयाः			पृ०	श्लो०

चतुर्थः सायकः ।

विषयाः			पृ०	श्लो०
कन्यायाः सुलक्षणानि	...	....	२५	१—३
,, दुर्लक्षणानि	....	....	२५—२६	४—६
वरस्य शुभलक्षणानि ...	....	....	२६	७
,, अशुभलक्षणानि	...	....	,,	८
विवाहभेदाः, तेषां लक्षणानि च	....	....	२६—२७	९—१६
परदारवर्जनोपदेशः	....	....	२७—२८	१७—१८
कामस्य दशावस्थाः	....	....	२८	१९
हेतुवशात्परदारागमनेऽदोषः	....	....	,,	२०—२१
दौत्ये योग्याः स्त्रियः ...	....	....	,,	२२
सुखसाध्या योषितः	....	....	२८—२९	२३
कष्टसाध्या ,, ...	....	....	२९	२४
सुरते त्याज्या योषितः	....	...	,,	२५
,, त्याज्यस्थानसमयनिरूपणम्		....	,,	२६—२७
,, योग्यं स्थानं	....	....	,,	२८
नारीणां सुरताभिलाषलक्षणानि	....	....	३०	२९—३०
आलिङ्गनविधिः	....	....	,,	३१
आलिङ्गनभेदाः	....	....	,,	३२
वृक्षाधिरूढं		....	,,	३३
लतावेष्टितकं	....	....	,,	३४
जाघनं	....	....	,,	३५
विद्धकं	....	....	३०—३१	३६
ऊरूपगूढं	....	....	३१	३७
तिलतण्डुलं	....	....	,,	३८
क्षीरजलं	....	....	,,	३९
ललाटिकं	....	....	,,	४०

*

विषयाः				पृ०	श्लो०
चुम्बनस्थानानि	....	....	....	३१	४१–४२
चुम्बनानि					
निमितकं	....	....	....	,,	४३
स्फुरितं	....	....	....	,,	४४
घृष्टं	....	....	....	,,	४५
पीडितं	....	....	....	,,	४६
संपुटं	....	....	....	,,	४७
समौष्ठं	....	...	....	,,	४८
नखदानस्थानानि	....	....	....	३२	४९
नखाघातभेदाः					
छुरितं	....	....	....	,,	५०
अर्धेन्दुः	...	....	....	,,	५१
मण्डलं	....	....	....	,,	५२
शशकप्लुतं	....	....	....	,,	५३
मयूरपादं	....	...	....	,,	५४–५५
पङ्कजपत्रं	....	....	...	,,	५५
संस्मारकं दर्दुरकं	....	....	....	,,	५६
नखक्षतप्रशंसा	....	....	....	,,	५७–५८
दशनविधिः	....	...	....	३२–३३	५९–६०
दशनभेदाः					
विद्रुम.	....	....	....	३३	६१
खण्डाभ्रकं	....	....	....	,,	६२
कोलचर्वः	....	....	....	,,	६३
केशाकर्षणभेदाः					
समहस्तकं	....	....	....	,,	६४
तरङ्गरङ्गः	....	....	....	,,	,,

विषयाः				पृ०	श्लो०
कामावतंसः	....	...	....	३३	६५
भुजङ्गवल्ली	....	....	....	,,	६६
केशाकर्षणसमयः	....	....	....	,,	६७–६८
पञ्चमः सायकः ।					
योनिमुखस्यास्तिस्रो नाड्यः		....	....	,,	१
समीरणा	....	....	....	३४	२
चान्द्रमसी	....	....	....	,,	३
गौरी	....	....	....	,,	४
बन्धप्रयोगविधिः	....	....	....	,,	५—६
उत्तानबन्धाः					
अतिदुर्लभः	....	....	....	,,	७
समपादः	....	....	....	,,	८
नागरः	....	....	....	,,	९
व्योमपदः	....	....	....	,,	१०
त्रैविक्रमः	....	....	....	,,	११
चाटुकर्केलिकः	....	....	....	३४–३५	१२
अवदारितः	....	....	....	३५	१३
पार्श्वबन्धाः					
उपवीतिकः	....	....	....	,,	१४
संपुटः	....	....	....	,,	१५
नागबन्धः	....	....	....	,,	१६
उपविष्टबन्धाः					
पद्मासनं	....	....	....	,,	१७
कीर्तिबन्धः	....	....	....	,,	१८
अधोमुखबन्धाः	....	....	....	,,	१९–२०

विषयाः	पृ०	श्लो०
ऊर्ध्वबन्धाः		
व्यात्तकरः	३५	२१
त्रिपादबन्धः	३६	२२
पुरुषायितबन्धाः	,,	२३–२४
विपरीतरतेऽयोग्या नारी	,,	२५
संताडनविधिः	,,	२६
संताडनभेदाः		
संताडितं	,,	२७
पताकम्	,,	,,
कुण्डलं	,,	२८
बिन्दुमालः	,,	,,
सीत्कृतं	,,	२९
स्तनितं	,,	३०–३१
अष्टनायिकाः		
स्वाधीनपतिका	३७	३२
उत्कण्ठिता	,,	३३
वासकसज्जिता	,,	३४
कलहान्तरिता	,,	३५
विप्रलब्धा	,,	३६
खण्डिता	३७–३८	३७
अभिसारिका	३८	३८
प्रोषितपतिका	,,	३९
ग्रन्थोपसंहारः	,,	४०

कविशेखरेतिबिरुदवता ज्योतीश्वरेण विरचितः

पञ्चसायकः ।

प्रथमः सायकः ।

मङ्गलाचरणम् ।

रतिपरिमलसिन्धुः कामिनीकेलिबन्धु-
र्विहितभुवनमोदः सेव्यमानप्रमोदः ।
जयति मकरकेतुर्मोहनस्यैकहेतु-
र्विरचितबहुसेवः कामिभिः कामदेवः ॥ १ ॥

ग्रन्थकर्तुरात्मपरिचयप्रदर्शनम् ।

अस्ति प्रत्यहमर्थितापहरणप्रीत्यैकदीक्षागुरुः
श्रीकण्ठार्चनतत्परो भुवि चतुःषष्टेः कलानां निधिः ।
संगीतागमसत्प्रमेयरचनाचातुर्यचिन्ता[१]मणिः
[२]प्रख्यातः कविशेखराङ्कितपदः श्रीज्योतिरीशः कृती ॥ २ ॥
दृष्ट्वा मन्मथतन्त्रमीश्वरकृ[३]तं वात्स्यायनीयं मतं
गोणीपुत्रकमूलदेवर[४]चितं बाभ्रव्यवाक्यामृतम् ।
श्रीनन्दीश्वररन्तिदेवभणितं क्षेमेन्द्रविद्यागमं
तेनाकल्प्यत पञ्चसायक इति प्रीतिप्रदः कामिनाम् ॥ ३ ॥

नायकलक्षणम् ।

साचारः करुणामयः कृतमतिर्दाताऽ[५]वदाताशयः
काम्यः कामकलानिधिः सुवचनः स्त्रीणां मतः सुन्दरः ।

---

१ '०चूडामणिः' ख. । २ 'श्रीमानेष महीपतिर्गिरिसुतापादाब्जपूजापरः' क. । ३ '०मतं' क. । ४ '०भणितं' क. । ५ '०वादावदताशयः' क. ।

आढ्यो नीतिपटुः[1] क्षमी च कुतुकी शूरः कुलीनो युवा
संक्षेपादिह नायको निगदितः संगीतशिक्षान्वितः ॥ ४ ॥

पीठमर्दलक्षणम् ।

आचारे विनये नये च सुकृतौ तौर्यत्रिके[2]ऽकृत्रिमः
शास्त्रे कौतुकशिल्पनाटकविधौ नानाकलाकौशले ।
ऊहापोहसमस्तनर्मघटने[3] भावेङ्गितज्ञः पटु-
र्मन्त्रज्ञः[4] स्थिरसौहृदः सुवचनः स्यात्पीठमर्दः सदा ॥ ५ ॥

पद्मिनीलक्षणम् ।

सम्पूर्णेन्दुमुखी विलोलनयना[5] पीनस्तनी दक्षिणा
मृद्वङ्गी विकचारविन्दसुरभिः श्यामाऽथ गौरद्युतिः ।
अल्पाहाररता विलासकुशला हंसस्वना मानिनी[6]
लज्जालुर्गुरुदेवपूजनरता[7] सा नायिका पद्मिनी ॥ ६ ॥

चित्रिणीलक्षणम् ।

श्यामा पद्ममुखी कुरङ्गनयना क्षामोदरी वत्सला
सङ्गीतागमवेदिनी वरतनुस्तुङ्गस्तनी शिल्पिनी ।
विद्यालापरता मतङ्गजगतिर्माद्यन्मयूरस्वना
विज्ञेया कविशेखरप्रणयिनी चित्रस्वना[8] चित्रिणी ॥ ७ ॥

शङ्खिनीलक्षणम् ।

तन्वङ्गी कुटीलेक्षणा लघुकुचाभोगा मदावेशिनी[9]
प्रायो दीर्घकचा स्वभावपिशुना कष्टोपभोग्या रते ।
पिङ्गा लोलगतिश्च घर्घरस्वरा रक्ताम्बराह्लादिनी
नानास्थाननखप्रदानरसिका सेयं मता शङ्खिनी ॥ ८ ॥

---

१ 'नीतिमतिः' क. । २ 'शौर्ये च तौर्यत्रिके' ग. । तौर्यत्रिके गीतनृत्यवाद्यसमूहे । ३ '०घटनाभावेङ्गितज्ञः' क. । '०घटने भावेङ्गिते यः' ग. । ४ 'मर्मज्ञः' ख. । ५ 'कुरङ्गनयना' ६ 'तद्गतिः' ग. । 'गायिका' क. । ७ '०परा स्यान्नायिका' क. । ८ 'चित्रोपमा' क. ख. । ९ 'मदावेक्षिणी' ख. ।

हस्तिनीलक्षणम् ।

पीनस्वल्पतनुर्भृशं मृदुगतिः क्रूरा नमत्कन्धरा
स्तोकापिङ्गलकुन्तला पृथुकुचा लज्जाविहीनानना ।
बिम्बोष्ठी बहुभोज्यभोजनरुचिः कष्टैकसाध्या रते
गौराङ्गी करिदानगन्धिमदनस्रावा मता हस्तिनी ॥ ९ ॥

पद्मिन्यादीनां रतौ सुखकरास्तिथयः ।

ब्रह्मास्येन्दुशराक्षिसंख्यतिथयः ख्याता नलिन्या रते,
पौलस्त्यास्यरसाष्टभास्करतिथौ प्रीता भवेच्चित्रिणी ।
रुद्रानङ्गतुरङ्गशम्भुतिथिषु स्याच्छङ्खिनी मोदिता,
शेषाः स्युः सुरतोत्सवेषु करिणीजातेः स्त्रियाः प्रीतये॥१०॥

इति जातिसमुद्देशः ।

चन्द्रकलानिरूपणम् ।

अङ्गुष्ठे चरणे नितम्बनिलये जानुद्वये जङ्घयो-
र्नाभौ वक्षसि कक्षयोर्निगदिता कण्ठे कपोलेऽधरे ।
नेत्रे कर्णयुगे ललाटफलके मौलौ च वामभ्रुवा-
मूर्ध्वाधश्चलनक्रमेण कथिता चान्द्री कला पक्षयोः ॥ ११ ॥
सीमन्ते नयनेऽधरे च गलके कक्षातटे चूचुके
नाभौ श्रोणितटे मनोभवगृहे जङ्घातटोरुद्वये ।
गुल्फे पादतले तदङ्गुलितलेऽङ्गुष्ठे च तिष्ठत्यसौ
वृद्धिक्षीणतया समं शशिकला लीलाकरी योषिताम् ॥१२॥

चन्द्रकलायाः प्रदीपनविधिः ।

मौलौ कुन्तलकर्षणं नयनयोराचुम्बनं गण्डयो-
र्दन्तेनाधरपीडनं हृदि हतिर्मुष्ट्या च नाभौ शनैः ।

---

१ स्वल्पतनुः ह्रस्वा । २ 'च गुल्फवलये' ग. । ३ 'बस्तिके' क. ख. बस्तिके जघने । ४ 'तिथितः' क. । ५ 'जङ्घाद्वये जानुनि' ग. 'जङ्घातटे पिण्डके' ख. । ६ 'कामस्तेषु समं शशिकला पक्षद्वयोर्योषिताम्' ख. । 'च सुमहत्स्फोटां' क. ।

कक्षाकण्ठकपोलमण्डलकुचश्रोणीषु देया नखाः
सीमन्ते लिखनं नखैरुरसिजौ गृह्णीत गाढं ततः ॥ १३ ॥
कुर्वीताविरतं मनोभवगृहे मातङ्गलीलायितं
जान्वङ्गुष्ठपदोरुगुल्फकलनं ह्यन्योन्यतः कामिनोः[1] ।
इत्येवं कथितं प्रदेशकलनादिन्दोः कलादीपनं
कर्तव्यं च नरैर्न विस्तरभयादुक्तः प्रपञ्चोऽखिलः ॥ १४ ॥

पद्मिनीचन्द्रकलाप्रदीपनम् ।

गाढालिङ्गनपूर्वकं कररुहैरालिख्य जङ्घास्थलीं[2]
दत्त्वा सूक्ष्मनखान्नितम्बफलके पार्श्वे च पृष्ठोदरे ।
सीत्कारध्वनिजागरूकपुलकामाद्ये दिने पद्मिनी-
मित्थं चन्द्रकलाविदः स्ववशतां कामं नयेयुः स्त्रियम् ॥१५॥
आचुम्ब्याधरपल्लवं स्तनमुखे नेत्रालिके पार्श्वयो-
र्मूर्धान्ते जघनस्थलोरुफलके कृत्वा नखालेखनम् ।
मर्षन्तो नखरैः पदाम्बुजयुगं सम्यक्कुरङ्गीदृशं
संसेव्याविरतं प्रबुद्धमदनां कुर्युर्द्वितीयादिने ॥ १६ ॥
श्लिष्ट्वा गाढतरं निपीड्य च कुचौ पीत्वा च दन्तच्छदं
वामोरौ करजक्षतं भुजलतामूले[3] विशेषात् पुनः ।
मायूराङ्घ्रिकमर्धचन्द्रछुरितप्रायान्नखानादरा-
द्द्युर्बाह्यरतोपचारचतुराः प्रायश्चतुर्थ्यां तिथौ ॥ १७ ॥
बिम्बोष्ठं परिचुम्ब्य दक्षिणकरेणाकृष्य केशोच्चयं
स्वच्छन्देन विमृद्य चूचुकयुगं चुम्बन्प्रियां भावयेत् ।
आमृश्यात्करजैः सखेलपुलकं भूयो नितम्बस्थलीं
पञ्चम्यां द्रवतां नयेत्कमलिनीमित्याह वात्स्यायनः ॥ १८ ॥

चित्रिण्याश्चन्द्रकलाप्रबोधनविधिः ।

चुम्बित्वाऽलि(ल)कमुन्मदः कररुहैरालिख्य वक्षोजकं
श्रोणीपृष्ठभुजाङ्घ्रिकर्णजघनस्थानोरुयुग्मस्थलीम् ।

---

१ 'जङ्घाङ्गुष्ठपदोरुगुल्फहननादन्योन्यतः' ख. । २ 'गण्डस्थलीं' ख. ।
३ 'भुजलतामौलौ' ग. ।

पाणिभ्यामुपगूहयन् स्वरमणीं कान्तो दशम्यां तिथौ
कन्दर्पं प्रतिबोध्य चन्द्रकलया कुर्यान्निजां चित्रिणीम् ॥१९॥
श्लिष्ट्वा कन्धरकन्दलीं भुजलतापाशेन गाढं पुनः
पायं पायमजस्रमुत्पलदृशां वक्त्रारविन्दासवम् ।
नाभीकण्ठनितम्बबिम्बनखरव्यापारपारङ्गमैः
षष्ठ्यां चन्द्रकलाकलापनिपुणैर्देया नखाः सर्वतः ॥ २० ॥
ग्रीवायां परिरभ्य गाढमसकृन्नाभिं नखैरालिखन्
दन्तौष्ठेन[1] निपीडयन्कुचतटीं कण्ठे मनाक् ताडयेत् ।
सानन्दं स्मरमन्दिरे करिकरक्रीडायितं कुर्वता
नेतव्या तरुणी स्वकीयवशतां चण्डीतिथौ चित्रिणी ॥२१॥
आलिङ्ग्य प्रसभं कपोलनयनश्रोणीश्रुतीश्चुम्बय-
न्स्थानेष्वेषु नखप्रदानकुशलो दत्त्वा नखान्निर्दयम् ।
संदश्याधरपल्लवं क्रमेवशादाकृष्य[2] केशान् वशे
चित्रां संविदधीत सीत्कृतवतीं भानोस्तिथौ नायकः ॥२२॥

शङ्खिन्याश्चन्द्रकलाप्रदीपनविधिः ।

कक्षामुल्लसितैर्विलिख्य करजैरालिङ्ग्य दोर्भ्यां मुहु-
र्गाढं चोरजिसौ निपीड्य सुतरां विष्णोस्तिथौ चन्द्रवित् ।
आचुम्बेच्च कपोलकण्ठगलकं मृद्नन्नुरोजद्वयं
कन्दर्पस्य तिथौ नखक्षतिवशाद्द्राक् शङ्खिनीं द्रावयेत् ॥२३॥
व्यादष्टौष्ठपुटः कपोलनयनश्रोत्रं नखैरालिखन्
सान्द्रानन्दनिगूढकण्ठवलयां भानोस्तिथौ भामिनीम् ॥२४॥
आघातं नखरैश्च नाभिचरणग्रीवाकुचोरःस्थले
कृत्वाऽऽलिख्य च भूतनाथदिवसे कुर्यात्सुधीर्विह्वलाम् ॥२५॥

हस्तिन्याश्चन्द्रकलाप्रबोधनविधिः ।

आकण्ठं परिरभ्य दोर्लतिकया निष्पीय वक्त्राम्बुजं
कक्षान्तःस्तनमण्डलोदरतटीं चञ्चन्नखैरामृशन् ।

---

१ दन्ताश्च औष्ठौ च दन्तौष्ठं, तेन । २ 'कुचयुगं चाकृष्य' ग. ।

क्षोणीभृत्तनयातिथावथ मुहुः कामालयं संस्पृश-
न्सन्दश्याधरपल्लवं ग्रहतिथौ कुर्याद्द्रुतां हस्तिनीम् ॥ २६ ॥
संपूर्णेन्दुतिथौ परिक्षयदिने तस्यैव तुल्या तिथि-
स्तस्यामेव वशीकृता शशिकलासंबोधनैः कामिनी ।
कामागारचुचूलिकासु करजैर्दन्तैश्च दन्तच्छदै-
राश्लेषैः परिचुम्बनैश्च विविधैरित्याह नन्दीश्वरः ॥ २७ ॥

पद्मिन्यादीनां रतिकालनिरूपणम् ।

यामिन्याः कथितश्चतुर्थचरणः कालो नलिन्या रते
प्रारम्भप्रहरे प्रयाति सुखतां चित्रप्रिया चित्रिणी ।
शङ्खिन्याः समुदीरितः कविवरैर्यामस्तृतीयो रतौ
मातङ्गी द्रवतामुपैति नितरां नक्तंदिनस्यार्धयोः ॥ २८ ॥
सुखयति न पुमांसं पद्मिनी क्वापि रात्रौ
निधुवनमिति तस्यां[1] नैव किञ्चित्प्रयोज्यम् ।
शिशुरपि यदि कान्तां वासरे तामुपेया-
द्विकसति रवियोगात्सा हठात्पद्मिनीव ॥ २९ ॥

नारीणां सत्त्वसमुद्देशः ।

त्रिवलिवलितमध्या कम्बुकण्ठी विदग्धा
कमलसुरभिदेहा केतकीगर्भभव्या ।
शुचिचरितपवित्रा शीलसंतोषयुक्ता
सुललितपिकवाणी स्यादियं देवसत्त्वा ॥ ३० ॥
बहुलचपलदृष्टिर्नृत्यगीतादिदक्षा
मधुरबहलसुगन्धा पुष्पमालानुरक्ता ।
शिशिरसुरभिमासक्रीडनप्रेमपात्री
भवति रुचिरमूर्तिः सैव गन्धर्वसत्त्वा ॥ ३१ ॥
गुरुकुचयुगभारा गौरदेहा नताङ्गी
तरुणहरिणनेत्रा कोपना वीतलज्जा ।

---

१ तस्यामिति रात्रावित्यर्थः ।

विविधमधुरवाक्या मत्स्यमांसानुरक्ता
मुनिभिरियमनर्घा यक्षसत्त्वा प्रदिष्टा ॥ ३२ ॥
गिरिविहरणविज्ञा रात्रिसंचारवीरा
मलिनपिशुनचित्ता कुत्सिताहारचेष्टा ।
विकृतवदनचन्द्रा कृष्णवर्णाऽतिखर्वा
मलिनवसनरक्ता कीर्तिता प्रेतसत्त्वा ॥ ३३ ॥

इति कविशेखरश्रीज्योतिरीश्वरविरचिते पञ्चसायके जात्यादि-
समुद्देशो नाम प्रथमः सायकः ।

अथ द्वितीयः सायकः ।

रतभेदाः ।

आयामैः परिणाहकैश्च पुरुषा लिङ्गैर्वराङ्गैः स्त्रियो
ज्ञातव्याश्च[1] रसगृहारुणसमाख्याताङ्गुलैः सर्वतः ।
जात्या तेऽपि शशा वृषाश्च[2] तुरगाः प्राज्ञैः स्मृतास्ता पुन-
र्मृग्यश्वा करिणीति विस्तरभयात्संक्षिप्य निष्कृष्यते ॥ १ ॥
शशकहरिणपत्न्योर्गोतुरङ्गयोस्तथैव
हयगजपतिनार्योरेकरूपं रतं स्यात् ।
इह भवति नितान्तं प्रीतिरन्योन्ययोगा-
दनुमरणमशक्यं[3] स्त्री कथं स्वीकरोति ॥ २ ॥
मृगीवृषं चेद्वृषभीतुरङ्गमत्युच्चमेतद्द्वितयं वदन्ति ।
अश्वाशशं गोकरिणीसमुत्थं नीचद्वयं तुष्टिकरं न यूनोः ॥ ३ ॥
मृगीहयं हस्तिवधूशशं चेदत्युच्चनीचं सुरतं वदन्ति ।
प्रमाणभेदेऽपि न च द्रवन्ति तस्मिन्न तृप्यन्ति नितम्बवत्यः ॥ ४ ॥

---

१ 'ज्ञेयाश्चाब्धिरसग्रहारुण०' क. । २ 'वृषाश्च तुरगा अश्वा' इति क. । ३ 'अन्यथा' इत्यध्याहार्थम् ।

प्रोक्तरतानामुत्तममध्यमाधमत्वम् ।

स्त्रीपुंसयोस्तुल्यरतं प्रशस्तं मध्यद्वयं मध्यममामनन्ति ।
अत्युच्चकं चाप्यतिनीचकं च निन्द्यं रतज्ञैः सुरतं प्रदिष्टम् ॥ ५ ॥
प्रीतिः समा स्यात्सुरते समाख्ये नीचद्वये योषित एव तुष्टिः ।
अत्युच्चके वाऽप्यतिनीचके वा तुष्टिर्न पुंसां नच सुन्दरीणाम् ॥६॥

वेगभेदात्सुरतभेदाः ।

प्रचण्डवेगोऽप्यथ मध्यवेगस्तथाऽपरः स्याल्लघुनामधेयः ।
पुंसस्तरुण्या उभयोरपीह त्रिधा कवीन्द्राः सुरतं वदन्ति ॥ ७ ॥

इदानीं शशादीनां स्वरूपं निरूप्यते ।

दीर्घाक्षाः स्थूलदेहा लघुसमदशना लम्बकर्णाः सुवाचो
ग्रीवायां जानुदेशे करकमलतले कालिमानं वहन्तः ।
अल्पाहाराल्पशौचा दिनमधिशयिनः कान्तिमन्तो बलाढ्याः
क्रीडावन्तो विनीता लघुतरसुरताः पुण्यभाजः शशाः स्युः ८
सुचारुकेशो मृदुवाक् सुवेशः सुदीर्घकण्ठश्चपलः सुनेत्रः ।
सुरक्तपाणिः समदन्तपंक्तिः सौभाग्ययुक्तः कथितो मृगोऽयम् ९
स्फाराकाराः सदर्पाः सुरतरसकलालम्पटाः सुन्दराङ्गा
व्यूढोरस्काः सुरूपाः सुसमजठरिणो मांसला लोलनेत्राः ।
अत्यन्तप्रौढवाचोऽपरिलघुधृतयः क्रोधना मध्यवेगा
उक्षाणो लिङ्गमीषद्विततनवमितैरङ्गुलीकैर्वहन्ति ॥ १० ॥
कार्ये धृष्टौ बलिष्ठाः सितशमदशनाः पीवरास्या वराक्षा
ग्रीवाबाहूरुदीर्घाः परहितनिरताः सात्त्विकाः स्निग्धवाचः ।
निर्लज्जाश्चारुशीलाः पृथुतरगतयश्चण्डसंभोगरक्ता
अश्वा लिङ्गं वहन्तो युवतिजनमतं भानुसंख्याङ्गुलीकम् ॥ ११ ॥

---

१ 'अत्युच्चनीचं सुरतं वदन्ति मृगीहयं हस्तिवधुशशं च' क. ।
२ 'धनाढ्याः' ग. । ३ उपलक्षणे तृतीयैषा । ४ 'हृष्टा' ग. ।
५ 'पीवरा स्फारवक्त्रा'

मृग्यादीनां स्वरूपनिरूपणम् ।

मृदङ्गी दीर्घनेत्रा वरबिसलतिकाकोमला दीर्घबाहुः
शोणाम्भोजाभिरामं वहति करयुगं ह्रस्वमध्या सुकेशी ।
सुश्रोणीः कम्बुकण्ठी पृथुकुचयुगला या वहत्यङ्गुलीकैः
षड्भिः कन्दर्पगेहं कथयति हरिणीं तामिह ज्योतिरीशः १२

व्यानिम्नोत्तुङ्गशीर्षा बहुतरकपिशस्थूलकेशप्रचारा
चञ्चन्नीलाम्बुजाक्षी सुललितवदना तुङ्गवक्षोजभारा ।
गम्भीरावर्तनाभिर्वलिभिरुपगता श्रोणिभारालसाङ्गी
सेयं रन्ध्रा[१]ङ्गुलीकं वहति रतगुहारन्ध्रकं वै तुरङ्गी ॥ १३ ॥

स्थूलाङ्गी स्थूलगण्डा लघुतरनयना स्थूलनीलाल्पकेशा
बिम्बौष्ठी पीनबाहुः कठिनगुरुकुचा हीनपर्वाऽतिदुष्टा ।
निर्लज्जा रासभोक्तिस्तरलितवदना सर्वदा कष्टसाध्या
निर्दिष्टा हस्तिनीयं वहति रविसमैरङ्गुलैर्गुह्यदेशम् ॥ १४ ॥

अथ स्त्रीणामवस्थाविशेषाः कथ्यन्ते ।

षोडशवर्षवयस्कां बालामित्यालपन्ति धीमन्तः ।
विंशात्तरुणीं त्रिंशात्प्रौढां पञ्चाशतो वृद्धाम् ॥ १५ ॥

बाला नूतनसंगमे रतिकरी सान्द्रान्धकारे भवे-
दालोके सुखमातनोति तरुणी संभोगलीलाविधौ ।
आलोकेऽपि सुखायते सरभसं प्रौढा तमिस्रेऽङ्गना
वृद्धा जीवितहारिणी न कुरुते कुत्रापि सौख्यं मनाक् ॥१६॥

अथ देशविशेषात् स्त्रीस्वरूपं निरूप्यते ।

रूक्षाङ्गी[२] बहुवर्णिनी चलमतिर्गीतप्रिया चौटुला[३]
शैलाम्भोनिधिपार्श्वदेशवनिता प्रायो भवेदीदृशी ।
अम्भोदागमपुष्पमाससमये[४] सेव्याः पुनः प्रीणिता
गुर्वाहारसुगन्धिमाल्यवसनस्निग्धाङ्गरागादिभिः ॥ १७ ॥

---

१ नवाङ्गुलीकमित्यर्थः । २ 'रक्ताङ्गी बहुवादिनी' ग. । ३ 'वातला' क. । ४ 'वर्षायां कुसुमाकरे च बहुशः' ग. ।

गूढग्रन्थिरहर्निशं हि सकले गात्रे वहत्यच्छतां-
म्भोजप्रसवारुणोत्तमकरा शीतालयप्रेयसी ।
सौराष्ट्री च कलिङ्गदेशयुवतिः कामं भवेत्पित्तला
हेमन्ते शिशिरे नरैरविरतं सेव्या यथाकांक्षया ॥ १८ ॥
ज्ञेया कोकिलकाकलीकलरवा मेदस्विनी शीतला
निद्रालुश्च शिरीषकोमलतनुः स्निग्धानना श्लेष्मला ।
वङ्गश्रीहट्टकामरूपतरुणी शीतादिना शङ्किता
गन्तव्या शरदि प्रकृष्टमदना ग्रीष्मे नरैरादृता ॥ १९ ॥
शुचिचरितविचित्रा चित्रसंभोगमित्रा
नखदशनविरक्ता शिल्पशिक्षानुरक्ता ।
स्थिरमतिनिजबन्धुः कामसर्वस्वसिन्धु-
र्भवति रुचिरवेषा कामिनी मध्यदेशा ॥ २० ॥
करकुचकरजाताश्लेषविन्यासदक्षा
सकलसुरतबन्धुर्ज्ञानवैदग्ध्यदक्षा ।
नलघुनगुरुरंगा प्रायशः कामरक्ता
रमयति मधुरालपं सुन्दरी तैरभुक्ती ॥ २१ ॥
मृदुवचनविभागा कोमलानङ्गभागा
विगतरमणनी(भी)तिः कोमलानङ्गगीतिः ।
द्रवति झटिति कान्ता चित्रसंभोगदक्षा
रमयति किल कौली कीर्तिता वङ्गीगौडी ॥ २२ ॥
करतलहतितुष्टा बाह्यसंभोगहृष्टा
चिरनिधुवनसाध्या मालवी धूर्तवाक्या ।
सुखयति सुखवेगा व्यञ्जितानङ्गरागा
चपलपिशुनशीला स्यादियं चोलबाला ॥ २३ ॥

---

१ 'वहत्युष्णतां' ख. । २ 'नन्दैषिगी' इति ग. । ३ 'शीतादिकाले विना' ग. ।

कुवलयदलवर्णा चारुताटङ्ककर्णा
चकितहरिणनेत्रा फुल्लराजीववक्त्रा ।
लघुनिधुवनरक्ताऽकष्टसंभोगसक्ता
सुललितगतिरेषा गुर्जरी चारुवेषा ॥ २४ ॥
अलसवलितदृष्टिर्दिव्यरूपाङ्गयष्टिः
कठिनमदनवेगा दुःखसाध्या प्रयोगे ।
विरमति सुरतान्ते कोपमायाति कान्ते
विविधपुरुषलोला सैन्धवी दुष्टशीला ॥ २५ ॥
पुलककरजदात्री दुष्टवाक्याभिधात्री
विषमसुरतपात्री निश्चितं कालरात्री ।
इति भवति पुरन्ध्री कोशलावन्तिका स्त्री
कवलयति रतार्ता श्रूयते पूर्ववार्ता ॥ २६ ॥
पिकवरमृदुवाचः कोमलाङ्ग्यः सुरम्या
व्यपगतभयलज्जाः साहसिन्यः स्वतन्त्राः ।
लघुनिधुवनसाध्याश्चीनसौवीरभेद-
द्रविडमलयजाताः सुन्दराङ्ग्यस्तरुण्यः ॥ २७ ॥
सकलसुरतदक्षा सिद्धिसौभाग्यवश्या
दशनवसनपानप्रीतिभाजः सलज्जाः ।
करजलिखनदक्षाश्चण्डवेगाभिरम्याः
कुसुमसुरभयः स्युर्मद्रतैलङ्गनार्यः ॥ २८ ॥
सुरतरसविमर्दप्रेमवत्यः प्रचण्डाः
करजदशनकेशाश्लेषसंज्ञाविहीनाः ।
सहजमलिनचित्ताः पौण्ड्रकाम्बोजजाताः
करतललयतुष्टाः कामरूपाङ्गनाः स्युः ॥ २९ ॥

१ ताटकं कर्णभूषणं, 'तरकी'–'तरोना' इति भाषायां प्रसिद्धम् । २ '०नेत्रा' ग. । ३ 'अमलचकित०' ग. । ४ 'परुष०' ग. । ५ 'तुल्यरूपा०' ग. ।

गाढं संश्लिष्य कण्ठे लिखति कररुहैः सर्वतः कान्तदेहं
केशेष्वाकृष्य चुम्बत्यधरमविरतं मुष्टिघातं ददाति ।
तृप्तिं नो याति शीघ्रं द्रवति न च रते चण्डवेगा प्रगल्भा
ज्ञातव्याः पण्डितेन्द्रैरतिकलितरतिर्लाटकर्णाटनारी ॥ ३० ॥
दुष्टा दुर्गन्धदेहाः पशुसमसुरताश्चुम्बनाश्लेषहीनाः
सेर्ष्या म्लेच्छाङ्गनाः स्युर्लघुरतनिरताः पार्वतीयाश्च नार्यः ।
काश्मीराभीरगन्ध्याः सकलरसकलामोददक्षा नितान्तं
साध्या देशानुसारादिह पटुमतिभिर्योषितः सर्वदैव ॥३१॥
जातेस्तत्त्वं समस्तं निखिलशशिकलाबोधनं सत्त्ववृत्तिं
मृग्यादीनां वशत्वं मदनरसकलाकौतुकं चाप्यशेषम् ।
इत्थं यः कामिनीनां कलयति चरितं देशसात्म्येन सम्य-
ग्यावज्जीवं स तस्याः प्रभवति हृदये प्राणनाथः सुखाय ३२

योनिभेदनिरूपणम् ।

स्पर्शेन पङ्कजसमा तरुणीजनाना-
मभ्यन्तरे च गुटिकासमदेशका च ।
योनिर्भवेदथ वलिप्रकरावकीर्णा
गोजिह्विकासुखरकर्कशगर्भदेशा ॥ ३३ ॥
अत्युत्तमा प्रकथिता प्रथमा कवीन्द्रै-
र्मध्या च मध्यमविधा किल संप्रदिष्टा ।
शेषद्वयं मदनकेलिकलारसज्ञै-
र्निन्द्यं सदैव कथितं सुरतोत्सवेषु ॥ ३४ ॥
वह्निर्न शान्तिमुपयाति कदाऽपि काष्ठै-
र्नाम्भोनिधिर्विरमति प्रचुरैः पयोभिः ।
नाप्यन्तको जगति जन्तुभिरेति तोषं
वामाऽपि नैव पुरुषैः खलु याति तृप्तिम् ॥ ३५ ॥
तस्मान्नरेण रतिरङ्गविचक्षणेन
मायामुपास्य सकलां स्वशरीरसाध्याम् ।

तासां मनोहरणमेव परं विधेयं
नो वेद कोऽपि हृदयं खलु कामिनीनाम् ॥ ३६ ॥

प्रीतिभेदनिरूपणम् ।

स्रक्चन्दनाम्बरमनोहरभक्ष्यभोज्यै-
र्नानाविधैरुपचिता विषयैः सदैव ।
प्रीतिः स्मृता विषयजेति कविप्रवीरैः
साहश्ययोगसुभगा कथिता सदैव ॥ ३७ ॥
आखेटशिल्पसुरपूजनकेलिरङ्ग-
सङ्गीतसेवनविधावुपचीयते या ।
अभ्यासकौशलववशेन कृशोदरीणा-
माभ्यासकी निगदिता कविभिः पुराणैः ॥ ३८ ॥

स्त्रीणां रागविनाशहेतवः ।

दारिद्रदुःखभयविक्लवमानरोगै-
रुद्वेगकोपतनुतादिभिरीश्वराणाम् ।
रागं त्यजन्ति वनिता इह विस्तरस्य
भीत्या न चास्य कथितः सकलो विवर्तः ॥ ३९ ॥

इति श्रीकविशेखरज्योतीश्वरविरचिते पञ्चसायके द्वितीयः सायकः ।

अथ तृतीयः सायकः ।

देहदौर्गन्ध्यहरणयोगाः ।

प्रागङ्गरागः पुरुषेण कार्यः स्त्रिया च संभोगसुखाय गात्रे ।
तस्मादहं गन्धविधानमादौ विलासिनः सर्वमुदीरयामि ॥ १ ॥
हरीतकीलोध्रमरिष्टपत्रं सप्तच्छदो दाडिमकल्कलं च ।
एषोऽङ्गनायाः कथितः कवीन्द्रैः शरीरदौर्गन्ध्यहरः प्रलेपः ॥२॥
हरीतकीचन्दनमुस्तनागैरुशीरलोध्राभयरात्रितुल्यैः ।

---

१ 'समा च' इति ग. ।

स्त्रीपुंसयोर्घर्मजगात्रगन्धं विनाशयत्याशु विलेपनं च ॥ ३ ॥
हरीतकीश्रीफलमुस्तयुक्तैर्बिम्बीफलैः[1] पूतकरञ्जबीजैः ।
कक्षादिदौर्गन्ध्यमतिप्रभूतं विनाशयत्याशु हठेन योगः ॥ ४ ॥
(सचन्दनोशीरकबिल्वपत्रैः कोलाक्षमज्जागुरुनागपुष्पैः ।
लिप्त्वा शरीरं प्रमदा जवेन चिरप्ररूढं विनिहन्ति गन्धम्[2] ।)
सदाडिमत्वङ्मधुलोध्रपद्मैः पिष्टैः समानैः पिचुमर्दपत्रैः ।
विलिप्य गात्रं तरुणी निदाघे दौर्गन्ध्यकं घर्मभवं निहन्ति ॥ ५ ॥
सकेसरोशीरशिरीषलोध्रैश्चूर्णीकृतैरङ्गविलेपनेन ॥
ग्रीष्मे नराणां न कदाचिदेव घर्मस्रुतिः स्यादिति भोजराजः॥६॥

महापरिमलं तैलम् ।

आदौ बिल्वदलं ततो मरुवकं पुष्पाण्यशोकस्य तु
प्रत्यादित्यमजस्रमेव तिलजे तैले घटे निःक्षिपेत् ।
केतक्याः कुसुमानि चेह मुहुशः शेषे क्षिपेदादरा-
दित्थं कार्यमिदं महापरिमलं तैलं नरैः सिद्धये ॥ ७ ॥

स्नानीयसुगन्धिनिरूपणम् ।

स्वर्णाम्बुदोशीरमिशीयुतानां पथ्यान्वितानां च विलेपनेन ।
स्नात्वा नरः सौरभमेव मासाच्चैक्कण्यमाप्नोति शिरोरुहाणाम् ॥८॥
पथ्यारसालामलकीफलानां सजम्बुजीमूतदलामयानाम् ।
मांसीयुतानां परिलेपनेन स्नायान्नरः सौरभकान्तिवृध्यै ॥ ९ ॥

देहसौरभ्यकरा योगाः ।

हरीतकीतोयदतुल्यभागौ वनेचरस्यापि चतुर्थभागः ।
तदर्धभागः कथितो नखस्य स्याद्[3]देष गन्धो मदनप्रकाशः ॥१०॥
एलाशटीपत्रकचन्दनानि तोयाभयाचन्द्रघनामयानि ।
सुसौरभोऽयं सुरराजयोग्यः ख्यातः सुगन्धो नरमोहनार्थः ११
ऐणेयकाश्मीरघनाम्बुलोहनिशाकरोशीरसमा[4]नि पिष्ट्वा ।

१ 'चिञ्चाफलैः' ग. । २ अयं श्लोकः क. पुस्तके नोपलभ्यते ।
३ 'देहाङ्गरागो' ग. । ४ '०रसानि' ग. ।

लेपः प्रियोऽयं सुरमानवानामुदीरितः पूर्वकवीन्द्रवर्यैः ॥ १२ ॥
उशीरकृष्णागुरुचन्दनानि पत्राम्बुतुल्यानि समानि पिष्ट्वा ।
एतानि गात्रेषु विलासिनीनां श्रीखण्डतुल्यं प्रथयन्ति गन्धम् ॥ १३

सर्वोत्तमसुगन्धयोगाः ।

जातीकर्कटरक्तचन्दनघनश्रीवासशैलेयकं
कस्तूरीकनकामतङ्गकुसुमैः स्थौणेयकैः संयुतम् ।
एतानीन्दुयुतानि पर्णजरसैः पिष्टोऽङ्गरागः शुभः
कार्यो गन्धकलाकलापकुशलैः क्षोणीन्द्रयोग्यः सदा ॥ १४ ॥
पथ्या भागचतुष्टयं जलमुचो भागैकमात्रं मतं
व्याधेर्भागचतुष्टयं च शशिनः स्थौणेयभागद्वयम् ।
भागाः पञ्च शिलोद्भवस्य कथिता भागो नखस्यापि च
कस्तूरीदलसंज्ञकं निगदितं सौरभ्यविज्ञैरिदम् ॥ १५ ॥
पथ्याभागचतुष्टयं जलमुचो भागैकमात्रं सदा
श्रीखण्डागुरुजातिकामृगमदस्योक्ताश्च भागास्त्रयः ।
मांसीपद्मतुषारवालकसमैः सम्यक्तया पेषितः
सर्वैरेभिरिहोत्तमः प्रकथितः सौरभ्यगर्भाभिधः ॥ १६ ॥

मुखवासयोगाः ।

रसालजम्बूफलगर्भसारः सकर्कटो माक्षिकसंयुतश्च ।
स्थितो मुखान्तः पुरुषस्य रात्रौ करोति सौरभ्यसुखं मुखस्य १७
गुडत्वगेलानखजातिकाद्यैः स्वर्णान्वितैः क्षुद्रवटी विधेया ।
ताम्बूलगर्भा दिवसे च रात्रौ करोति पुंसां मुखवासमिष्टम् ॥ १८ ॥
यः कुष्ठचूर्णं मधुना घृतेन पीकाक्षबीजान्वितमत्ति नित्यम् ।
मासैकमात्रेण मुखं तदीयं गन्धायते केतकिपुष्पतुल्यम् ॥ १९ ॥

वाजीकरणसमुद्देशः ।

बलेन नारी परितोषमेति न हीनवीर्यस्य कदाऽपि सौख्यम् ।
अतो बलार्थं रतिलम्पटस्य बीजाभिवृद्धिं प्रथमं विदध्यात् ॥ २० ॥

---

१ 'जात्या भागयुतं' ग. । २ 'सौरभ्यसौ' ग. ।

चूर्णं विदार्याः स्वरसेन तस्याः सुभावितं भास्कररश्मिजालैः ।
मध्वाज्यसंमिश्रितमाशु लीढ्वा दश स्त्रियो गच्छति निर्विशङ्कः २१
भूयो विभाव्यामलकस्य चूर्णं रसेन तस्यैव सिताज्यमिश्रम् ।
सक्षौद्रमालेढि निशामुखे यो नूनं स वृद्धस्तरुणत्वमेति ॥२२॥
शतावरीगोक्षुरवानरीणां गोरक्षमातङ्गबलाबलानाम् ।
क्षीरेण चूर्णानि निपीय रात्रौ मथ्नाति दर्पं तरुणीजनस्य॥२३॥
यो वर्तकीलावकपिञ्जलानां मांसं तथा वेश्मविहङ्गमस्य ।
घृतेन सिद्धं सह सैन्धवेन महाबलः स्यादुपभुज्य नूनम् ॥ २४ ॥
शतावरीगर्भमिदं ससर्पिः पचेत्पयोभिर्दशभागयुक्तैः ।
सितोपलाभ्यां मधुसंप्रयुक्तं नास्माद्द्वितीयं भुवि दृष्टमन्यत्॥२५॥
सितपिकतरुबीजं तण्डुलाः षष्टिकानां
सघृतमधुसमेतं प्रत्यहं योऽवलेढि ।
जठरकुहरमध्ये याति यावन्न पाकं
रमयति कृशदेहोऽप्यङ्गनानां समूहम् ॥ २६ ॥
मांसीं विदारीं च तथोच्चटां च क्षीरे गवां क्षौद्रघृतोपपन्नाम् ।
पीत्वा नरः शर्करया सुयुक्तां कुलिङ्गवद्धृष्यति सर्वरात्रम् ॥२७॥
लघुशाल्मलिमूलेन तालमूलीं सुचूर्णिताम् ।
सर्पिषा पयसा पीत्वा रतौ चटकवद्भवेत् ॥ २८ ॥
वृद्धशाल्मलिमूलस्य रसं शर्करया पिबेत् ।
एतत्प्रयोगात्सप्ताहाज्जायते रेतसोऽम्बुधिः ॥ २९ ॥

योनिगाढीकरणसमुद्देशः ।

प्रौढाङ्गनाया नवसूतिकायाः श्लथं वराङ्गं न सुखाय यूनाम् ।
तस्मान्नरैर्भेषजतो विधेया गाढक्रिया मन्मथमन्दिरस्य ॥ ३० ॥
निशाद्वयं पङ्कजकेसरं च निष्पिष्य देवद्रुमतुल्यभागम् ।
अनेन लिप्तं मदनातपत्रं प्रयाति संकोचमलं युवत्याः ॥ ३१ ॥
सधातुकीपुष्पफलत्रिकेण जम्बुत्वचा सारघसंयुतेन ।
लिप्त्वा वराङ्गं मधुकेन तुल्यं वृद्धाऽपि कन्येव भवेत्पुरन्ध्री ३२

पिकाक्षबीजेन मनोजगेहं विलिप्य योषा नियमं चरन्ती ।
हठेन गाढं लभते वराङ्गं दृष्टो नरैरेष सदैव योगः ॥ ३३ ॥
या शक्रगोपं स्वयमेव पिष्ट्वा विलिम्पति स्त्री कुसुमेषुवेश्म ।
आह स्म तस्याः कठिनं च गाढं भवेच्च नात्रास्ति विकल्पशङ्का ३४
इन्दीवरव्याधिवचाकणानां तुरङ्गगन्धायुगयामिनीनाम् ।
लेपेन नार्याः स्मरवेश्मरन्ध्रं संकोचयत्याशु हठेन योगः ॥३५॥
मदनकघनसारैः क्षौद्रतुल्यैर्वराङ्गं
शिथिलितमपि यस्याः पूरितं भूय एव ।
भवति कठिनमुच्चैः कर्कशं कामिनीना-
मिति निगदति योगं रन्तिदेवो नरेन्द्रः ॥ ३६ ॥

द्रावणसमुद्देशः ।

यद्यप्यष्टगुणाधिको निगदितः कामोऽङ्गनानां सदा
नो याति द्रवतां तथाऽपि झटिति व्यायामिनां सङ्गमे ।
तस्माद्भेषजसंप्रयोगविधिना संक्षेपतो द्रावणं
किञ्चित्पल्लवयामि पङ्कजदृशां प्रत्यायकं कामिनोः ॥ ३७ ॥
सिन्दूरचिञ्चाफलमाक्षिकाणि तुल्यानि यस्या मदनातपत्रे ।
क्षिप्तानि वै सा पुरुषप्रसङ्गात्प्रागेव रेतःस्रुतिमातनोति ॥ ३८ ॥
घोषारजः क्षौद्रसमन्वितं तु क्षिप्तं यदीये स्मरयन्त्रगेहे ।
द्रुता भवेत्सा हठतो हि नारी दृष्टः सदाऽयं किल योगराजः ३९
अगस्तिपत्रद्रवसंयुतेन मध्वाज्यसंमिश्रितटङ्कणेन ।
लिप्त्वा ध्वजं यो रमतेऽङ्गनां यां सा शुक्रमावर्षति शीघ्रमेव ४०
सरोध्रधत्तूरकपिप्पलीनां क्षुद्रोषणक्षौद्रविमिश्रितानाम् ।
लेपेन लिङ्गस्य करोति रेतःस्रुतिं विपक्षप्रमदाजनस्य ॥ ४१ ॥
तुषजलपरिमिश्रैर्बीजपूरस्य मूलै-
र्दिवसकरमयूखैर्मर्दितैः कामवेश्म ।
द्रवति झटिति लिप्तं भेषजस्यास्य योगा-
दिति वदति नरेन्द्रो रन्तिदेवः कवीन्द्रः ॥ ४२ ॥

लिङ्गस्थूलीकरणसमुद्देशः ।

सकुष्ठमातङ्गबलाबलानां वचाश्वगन्धागजपिप्पलीनाम् ।
तुरङ्गशत्रोर्नवनीतयोगाल्लेपेन लिङ्गं मुशलत्वमेति ॥ ४३ ॥
सरोध्रकाशीशतुरङ्गगन्धामातङ्गगन्धापरिपाचितेन ।
तैलेन वृद्धिं खलु यान्ति शीघ्रं वराङ्गकर्णस्तनमेहनानि ॥ ४४ ॥

अथ ध्वजदृढीकरणसमुद्देशः ।

हयारिपत्रं नवनीतपिष्टं वचाबलानागबलामयैश्च ।
लेपेन लिङ्गं सहसैव पुंसां लोहोपमं स्यादिति दृष्टमेतत् ॥४५॥

अथ वीर्यस्तम्भनसमुद्देशः ।

क्षीरेण बस्तस्य[1] च बद्धमूलं लज्जालुमूलं स्वयमेव पिष्ट्वा ।
यस्तु स्वपादौ परिलिप्य शेते रेतो न तस्य स्रवते कदाचित् ॥४६॥
श्वेतेषुपुङ्खाख्यतरोः फलानि क्षीरेण पिष्ट्वा वटपादपस्य ।
करञ्जबीजोदरमध्यगानि बध्नन्ति वीर्यं वदने धृतानि ॥ ४७ ॥
श्वेतेषुपुङ्खाचरणं गृहीत्वा पुष्यार्कयोगे पुरुषस्य कट्याम् ।
कुमारिकाकर्तितसूत्रकेण बद्धं न यात्याशु मनोजनीरम् ॥ ४८ ॥
आदाय कृष्णेतरकाकजङ्घामूलं सिताम्भोरुहकेशरं च ।
क्षौद्रेण पिष्ट्वा परिलिप्तनाभेः स्तम्भं प्रयात्याशु नरस्य बीजम् ।४९।

अथ वशीकरणतिलकसमुद्देशः ।

मञ्जिष्ठतोयदवचासितभानुमूलैः
स्त्रीयाङ्गशोणितयुतैः समकुष्ठकैश्च ।
कृत्वा ललाटफलके तिलकं कृतज्ञो
लोकत्रयं वशयति क्षणमात्रकेण ॥ ५० ॥

अथ वशीकरणाञ्जनसमुद्देशः ।

देवीमहोत्सवदिने किल कज्जलं यत्
सिद्धार्थकस्य सुरसेन[2] नरोत्तमाङ्गे ।

---

१ बस्तस्येति जातिपरं, तेन अजाक्षीरमत्र ग्राह्यम् । २ सुरसेन तैलेन ।

निष्पातितं नरवरेण निशि श्मशाने
तन्नेत्रगं भुवनमेव वशं करोति ॥ ५१ ॥

अथ वशीकरणचूर्णसमुद्देशः ।

कुष्ठोत्पलं मधुकरस्य च पत्रयुग्मं
मूलं तथा तगरजं सितकाकजङ्घा ।
यस्याः शिरोगतमिदं विहितं तु चूर्णं
दासीभवेज्झटिति सा तरुणी न चित्रम् ॥ ५२ ॥

अथ वशीकरणलेपनसमुद्देशः ।

सव्येन पाणिकमलेन रतावसाने
यो रेतसा निजभवेन विलासदक्षः ।
वामं विलिम्पति पदं सहसैव यस्या-
स्तस्यैव सा भवति नात्र विकल्पभावः ॥ ५३ ॥
सम्भोगशेषसमये निजकान्तमेढ्रं
या कामिनी स्पृशति वामपदाम्बुजेन ।
तस्याः पतिः सपदि विन्दति दासभावं
गोणीसुतेन कथितः किल योगराजः ॥ ५४ ॥
सिन्धूत्थमाक्षिककपोतमलानि पिष्ट्वा
लिङ्गं विलिप्य तरुणीं रमते नरो यः ।
साऽन्यं प्रयाति पुरुषं न कदाऽपि कामं
दासीभवेदतिमनोहरदिव्यमूर्तिः ॥ ५५ ॥
भल्लूकमेढ्रघनसारमधूनि पिष्ट्वा
लिप्तध्वजो निधुवनं विदधीत यस्याः ।
साऽऽह्लादिनी कुसुमसायकसन्नताङ्गी
वश्या भवेच्चिरतरं न हि संशयोऽत्र ॥ ५६ ॥
गोरोचनाशिशिरदीधितिशम्भुबीज-
काश्मीरचन्दनयुतैः कनकद्रवेण ।

लिप्तध्वजः परिरमत्यबलां नरो य-
स्तस्याः स एव हृदये मुकुटत्वमेति ॥ ५७ ॥

अथ वशीकरणधूपसमुद्देशः ।

भृङ्गीवचायुवतिसर्जरसं समानं
कृत्वा त्रुटिं मलयजं च षडेव मिश्रम् ।
यो धूपयेन्निजगृहं वसनं शरीरं
तस्यापि दास इव मोहमुपैति लोकः ॥ ५८ ॥

अथ वशीकरणमन्त्रसमुद्देशः ।

मदमदपदमादौ मादयेति द्विवारं
तदनु च लिखनीयं सौख्यदं ह्रीं च तस्मात् ।
अथ च पदमुपान्ते नामरूपादिसंज्ञो
भवति मदनमन्त्रः स्वाहया संयुतोऽयम् ॥ ५९ ॥

'ॐ मद मद मादय मादय ह्रीं अमुकीं वशमानय स्वाहा'

शतशतपरिजापात् स्यादयं सिद्धिदाता
दशदशकुसुमानां लोहितानां च होमात् ।
इह तु सकलकार्यं वामहस्तेन कार्य-
मुपदिशति समासाज्ज्योतिरीशः स्वरूपम् ॥ ६० ॥

अस्य मन्त्रस्य दशसहस्रसङ्ख्याकोन्मितो जपः, रक्तवर्णैः प्रसूनैर्मधुना घृतेन च होमः करणीयः । सर्वं वामहस्तेन कर्तव्यम् । अथ ध्यानम्—

कनकरुचिरमूर्तिः कुण्डलाकृष्टचापो
युवतिहृदयमध्ये निश्चलारोपिताक्षः[1] ।
इति मनसि मनोजं ध्याययेद्यो जपस्थो
वशयति स समस्तं भूतलं मन्त्रशक्त्या ॥ ६१ ॥

अथ चामुण्डमन्त्रः ।

चामुण्डे प्रथमं जयेति कथितं संबोधनं मोहय
ज्ञातव्यं वशमानयेति च पदं साध्यं द्वितीयायुतम् ।

---

१ 'स्फुरति हृदयमध्ये निश्चितारोपिताक्षः' इति ग. ।

स्वाहान्तः प्रणवादिरेष प्रथितस्तन्त्रे महामोहनः
सन्मन्त्रः कविशेखरेण कथितो नास्माद्द्वितीयो भुवि ॥ ६२ ॥

'ॐ चैामुण्डे जय चामुण्डे मोहय अमुकीं वशमानय स्वाहा' इति मन्त्रः । अस्य मन्त्रस्य जप एकलक्षमितः, पलाशकुसुमैर्होमः दशांशं, सर्वं वामहस्तेन कर्तव्यम् । अथ चामुण्डाया ध्यानम्—

दंष्ट्राकोटिविसङ्कटा सुवदना सान्द्रान्धकारे स्थिता
खट्वाङ्गासिनिगूढदक्षिणकरा वामे सपाशं शिरः ।
श्यामा पिङ्गलमूर्धजा भयकरी शार्दूलचर्माम्बरा
चामुण्डा शववाहिनी जपविधौ ध्येया सदा साधकैः॥६३॥

अथ विश्वेश्वरीमन्त्रः ।

ओङ्कारः प्रथमं नमो नम इति प्रोक्तं च तस्मात्पदं
चामुण्डे परिकीर्तितं हिलि हिलि ज्ञेया च संज्ञा ततः ।
ज्ञातव्यं तु समानयेति च पदं सन्मन्त्रिणां संमतो
मन्त्रोऽयं कविशेखरेण कथितः ख्यातः सदा सिद्धिदः ६४

'ॐ नमो नमश्चामुण्डे हिली हिलि अमुकीं वशमानय स्वाहा'

अस्य मन्त्रस्य जप एकलक्षपरिमितः, तद्दशांशैः पलाशकुसुमैर्होमः करणीयः, सर्वं वामहस्तेन कर्तव्यम् ॥

अथ विश्वेश्वरीध्यानम् ।

वज्रासक्तशरासना त्रिनयना सव्येतरेणाङ्कुशं
वामेनापि करेण पाशमुरसि न्यस्तोत्तमाङ्गस्रजा ।
व्यामुक्तोरुकचा करालवदना वह्निप्रभा मध्यगा
ध्येया जापविधौ नरैरिति सदा विश्वेश्वरी सिद्धये ॥६५॥

अथ पद्मिनीवशीकरणमन्त्रः ।

'ॐ कामेश्वर ! मोहय स्वाहा' इति मन्त्रः । अनेन मन्त्रेण मधुमिश्रितजातिकुसुमसहितं ताम्बूलमादित्यदिने सहस्रवारमभिमन्त्रितं पद्मिन्यै दातव्यम् । पद्मिनी वश्या भवति ॥

१ 'चामुण्डे मोहय मोहय' इति ग. ।

अथ चित्रिणीवशकरणमन्त्रः ।

'ॐ पचे पच ॐ विहङ्गम विहङ्गम ॐ कामदेवाय स्वाहा' इति मन्त्रः। अनेन मन्त्रेण रम्भामूलजलभावितजातीफलमिलितताम्बूलमादित्यदिने पञ्चशतवारमभिमन्त्रितं चित्रिण्यै दातव्यम्। चित्रिणी वश्या भवति ॥

अथ शङ्खिनीवशीकरणमन्त्रः ।

'ॐ हर हर ॐ पच पच कामदेवाय स्वाहा' इति मन्त्रः। अनेन मन्त्रेण तरगमूलं श्रीफलञ्चादित्यवारे अष्टोत्तरशतवारमभिमन्त्रितं शङ्खिन्यै दातव्यम् । सा वश्या भवति ॥

अथ हस्तिनीवशीकरणमन्त्रः ।

'ॐ चिरि चिरि वशं कुरु कामदेवाय स्वाहा' इति मन्त्रः। अनेन मन्त्रेण आदित्यदिने क्षौद्राक्तौ कपोतभ्रमरपक्षौ ताम्बूलदले विन्यस्य अष्टोत्तरशतमभिमन्त्रितं कृत्वा हस्तिन्यै देयम् । हस्तिनी वश्या भवति ॥

अथ अनिच्छाहरणोपायनिरूपणम् ।

क्षीरोदनं द्विजवराय पुरा प्रदद्यात्
पुष्योद्धृतं सितबलाचरणं कुमार्या ।
पिष्टं प्रदत्तमिति वैरकृतामनिच्छां
निःसारयेदिह मुहुर्विदितप्रभावः ॥ ६६ ॥

अथ स्तनोत्थापनसमुद्देशः ।

मातङ्गकृष्णामयवाजिगन्धा वचायुताः पर्युषिताम्बुमिश्राः ।
हयारिपत्रीनवनीतयोगात् कुर्वन्ति पीनं कुचकुम्भयुग्मम् ॥ ६७॥
वसा भुजङ्गस्य हयारिपत्रं कोलस्य मेदः समभागयुक्ताः ।
वक्षोजकुम्भं मदिरायताक्ष्याः कुर्वन्ति पीनं सकलं हठेन ॥६८॥
तैलं हठाद्दाडिमकल्कसिद्धं सिद्धार्थजं लेपनतो नितान्तम् ।

१ 'ॐ पठ पठ' ग. ।

नारीस्तनौ चारुतरौ सुपीनौ कुर्यादसौ योगवरः सदैव ॥६९॥
श्रीपर्णिकाया रसकल्कसिद्धं तिलोद्भवं तैलवरं प्रदिष्टम् ।
प्रोतेन वक्षोजयुगे प्रदेयं प्रयाति वृद्धिं पतितोऽपि नार्याः ॥७०॥

योनिसंस्कारसमुद्देशः ।

प्रक्षालयेन्निम्बकषायनीरैर्निशाज्यकृष्णागुरुगुग्गुलूनाम् ।
धूपेन योनिं निशि धूपयित्वा नारी प्रमोदं विदधाति भर्तुः ॥७१॥
जातीप्रसूनैः सितसर्षपस्य तैलं पचेल्लघ्वनले प्रकामम् ।
अभ्यङ्गयोगेन सदैव योनौ सौभाग्यमाप्नोति रते पुरन्ध्री ॥७२॥

अथ रोमशातनसमुद्देशः ।

भुजङ्गचूर्णं कटुतैलमध्ये सप्ताहमादित्यकरे निधेयम् ।
तत्तैलयोगेन विलासिनीनां नश्यन्ति रोमाणि समूलमेव ॥७३॥
पलाशभस्मान्विततालचूर्णैं रम्भाम्बुमिश्रैरुपलिप्य भूयः ।
कन्दर्पगेहे मृगलोचनानां रोमाणि रोहन्ति कदापि नैव ॥७४॥
रम्भाजले सप्तदिनं विभाव्य भस्मेह कम्बोर्मसृणं च पश्चात् ।
तालेन युक्तं च विलेपनेन रोमाणि निर्मूलयति क्षणेन ॥ ७५ ॥

अथ पुष्पजननसमुद्देशः ।

ज्योतिष्मतीकोमलपत्रमग्नौ भृष्टं जपायाः कुसुमेन पिष्टम् ।
गृहाम्बुना पीतमिदं युवत्या करोति पुष्पं स्मरमन्दिरस्य ॥७६॥

अथ गर्भधारणसमुद्देशः ।

तुरङ्गगन्धाशृतवारिसिद्धमाजं पयः स्नानदिने निपीय ।
प्राप्नोति गर्भं नियमं चरन्ती वन्ध्याऽपि नूनं पुरुषप्रसङ्गात् ।७७।
पुष्योद्धृतं लाक्ष्मणमेव मूलं भर्त्रा निपिष्टं सघृतं च पीतम् ।
क्षीरौदनं प्राश्य पतिप्रसङ्गाद्गर्भं विधत्ते तरुणी न चित्रम् ॥७८॥
या बीजपूरद्रुममूलमेकं क्षीरेण सिद्धं हविषा विमिश्रम् ।
ऋतौ निपीय स्वपतिं प्रयाति दीर्घायुषं सा तनयं प्रसूते ॥७९॥

अथ गर्भसंस्थापनसमुद्देशः ।

कशेरुशृङ्गाटकजीवनाख्यपयोधरैरण्डशतावरीभिः ।

सिद्धं पयः शर्करया विमिश्रं संस्थापयेद्गर्भमुदीर्णशूलम् ।। ८० ।।

अथ सुखप्रसवसमुद्देशः। अथ सुखप्रसवमन्त्रः–

ॐ इहामृतञ्च सोमश्च चित्रभानुश्च भामिनि ।
उच्चैःश्रवा तुरङ्गाणां मन्दिरे निवसन्तु ते ।। ८१ ।।
ॐ इदममृतमपां समुद्धृतं वै तव लघु गर्भमिमं विमुञ्चतु स्त्रि ।
तदनलपवनार्कवासरास्ते सह लवणाम्बुधरैर्दिशन्तु शान्तिम् ।८२।
ॐ मुक्ताः पाशा विपाशाश्च मुक्ताः सूर्येण रश्मयः ।
मुक्तः सर्वभयाद्गर्भ एह्येहि मा चिर स्वाहा ।। ८३ ।।
एभिर्जलं च्यावनमन्त्रराजैर्जप्त्वा प्रदेयं किल गर्भवत्यै ।
सद्यः प्रसूते नवमूढगर्भा योगोऽयमात्रेयमुनिप्रदिष्टः ।। ८४ ।।
एभिर्मन्त्रैः सप्तवारमभिमन्त्रितं जलं गर्भवत्यै पातुं दातव्यम् ।

"ॐ मन्मथ मन्मथ मन्मथवाहिनि ! लम्बोदरं मुञ्च मुञ्च लघु स्वाहा" इति मन्त्रः । अनेन मन्त्रेण सप्तवारमभिमन्त्रितं जलं गर्भवत्यै पातुं दातव्यम् । सुखात् प्रसवो भवति ।।

अथ वन्ध्याकरणसमुद्देशः ।

पलाशक्षीरिद्रुमयोः फलानि पुष्पाण्यथो शाल्मलिपादपस्य ।
मद्येन मासार्धदिनं निपीय वन्ध्या भवेन्निश्चितमेव नारी।।८५।।
फलं कदम्बस्य च माक्षिकं हि तुषोदकेन त्रिदिनं निपीय।
स्नानावसाने नियमेन चापि वन्ध्यामवश्यं कुरुते हठेन ।। ८६ ।।
कर्षद्वयं राक्षसवृक्षबीजं सप्ताहमात्रं सितशालिवारा ।
ऋतौ निपीतं मृगशावकाक्ष्या वन्ध्यात्वमेतन्नियतं करोति ।।८७।।

अथ केशसंस्कारसमुद्देशः ।

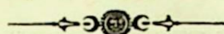
तिलप्रसूनं सह गोक्षुरेण ससारघं गव्यघृतेन पिष्टम् ।
सप्ताहमात्रेण शिरःप्रलेपाद्भवन्ति दीर्घाः प्रचुराश्च केशाः ।।८८।।
कर्षार्धमात्रं प्रसवं फलेन निम्बस्य तैलं नियमेन पीतम् ।
क्रमेण कुन्देन्दुतुषारगौरं शिरोरुहं मेचकतामुपैति ।। ८९ ।।

अथ इन्द्रलुप्तसमुद्देशः ।

गुञ्जाफलैः क्षौद्रयुतैर्विलिप्य केशप्रदेशे सकलेन्द्रलुप्तम् ।
अनेन योगेन सदैव केशा रोहन्ति कृष्णाः कुटिला विशालाः ९०

इति श्रीकविशेखरज्योतिरीशविरचिते पञ्चसायके तृतीयः सायकः ।

अथ चतुर्थः सायकः ।

अथ कन्यालक्षणसमुद्देशः ।

प्रख्याते महति प्रभूतविभवे चारित्रशीलान्विते
विद्याधैर्यविवेकशौर्यविभवश्लाघ्ये कुलीने कुले ।
कन्या भ्रातृयुता सुशीलविनया रूपोज्ज्वला दक्षिणा
त्रैवर्गाश्रितशुद्धवंशनिलया सद्भिर्विवाह्या नरैः ॥ १ ॥
अम्भोजास्या बहलनयना भूरिकेशप्रचारा
तुल्या स्निग्धा सुसमदशना पद्मरागाधरौष्ठी ।
रम्यश्रोत्रा मधुरवचना कम्बुकण्ठी शुभाङ्गी
मध्ये क्षीणा सुललितकरा दक्षिणावर्तनाभिः ॥ २ ॥
पीनश्रोणी कनककदलीस्तम्भजङ्घाभिरामा
रक्ताशोकप्रसवचरणा स्निग्धशाखाङ्गुलीका ।
इत्थं युक्ता सुललिततनुर्लक्षणैरुत्तमैर्या
कन्या सद्भिश्चटुलचरिता सा विवाह्या गुणज्ञैः ॥ ३ ॥

अथ कन्यादूषणसमुद्देशः ।

खर्वा पिङ्गलकुन्तला कृशतनुर्दीर्घाऽतिरोमाकुला
कृष्णा सौकरलोचना पृथुगला कृष्णाधरा दन्तुरा ।
रुक्षाङ्गी विकटस्तनी च सबला बभ्रूरवीरात्मजा
वाचाला बहुभोजना च गदिनी प्रौढा च दुःखान्विता ॥४॥
पुष्पक्ष्माधरवृक्षदेशतटिनीनक्षत्रसंज्ञा च या
हास्ये कूपयुगं कपोलयुगले यस्या भवेत् सत्वरम् ।

अङ्गुष्ठाधिकपर्वणी चरणयोर्यस्याश्च जाताऽङ्गुलिः
पादस्यापि कनीनिका न पतति क्ष्मायां तदन्यैव वा ॥ ५ ॥
अज्ञातान्वयजा स्वभावपिशुना लम्बाधरा चञ्चला
कुष्ठिश्वित्रिकुलोद्भवा च वितता यस्याः कठिर्नासिका ।
निन्द्या पल्लवजिह्विका द्रुतगतिर्न्यूनाधिकाङ्गी पुन-
स्त्याज्या कामकलाकलापकुशलैः कन्या विवाहे सदा ॥ ६ ॥

अथ वरलक्षणसमुद्देशः ।

प्रख्यातोऽमलवंशजो[1] नववयाः शूरस्सुशीलश्च यः
स्वाचारः स्थिरसौहृदो गुणनिधिर्नानाकुटुम्बी बली ।
अर्थी भोगरतो विशिष्टवचनो दाक्षिण्यधैर्याश्रयो
जामाता जगतीतले[2] कविवरैरेवंविधो वर्णितः ॥ ७ ॥

अथ वरदूषणसमुद्देशः ।

पापिष्ठो व्यसनी ऋणैरुपहतो द्यूतप्रियो भिक्षुको
रोगी पुंस्त्वविवर्जितश्चलमतिर्वैदेशिकः कातरः ।
मूर्खो दुष्टकुलोद्भवश्च कृपणो वृद्धोऽतिदीनः खलः
कर्तव्यो न वरः कदाऽपि पुरुषैरेवंविधो भूतले ॥ ८ ॥

अथ विवाहभेदसमुद्देशः ।

चातुर्वर्ण्यसमाहिता मुनिवरैरष्टौ विवाहाः स्त्रियो
ब्राह्मो दैवतकस्ततो निगदितौ गान्धर्वपैशाचकौ ।
आर्षो राक्षसकस्तथाऽऽसुर इति ख्यातोऽपरश्चाष्टमः
प्राजापत्यसमाभिधः पृथगमी प्रोक्ता मया नामतः ॥ ९ ॥
आर्षो दैवतकः प्रजापतिभवो ब्राह्मो द्विजानां मतो
गान्धर्वः सह राक्षसेन कथितः क्षात्रस्य तज्ज्ञैरसौ ।
एकश्चासुरसंज्ञको निगदितो वैश्यस्य शूद्रस्य च
सङ्क्षेपादुपवर्णितं क्रमवशात्पौराणिकं लक्षणम् ॥ १० ॥

---

१ ‘प्रख्यातोभयवंशजो’ ग. । २ ‘कथितः कुले’ ग. ।

विद्यावान् गुणपूजितः सुचरितः सद्वंशजातो मुनिः
सौम्यो मानरतः सुशीलविनयो गेहागतः प्रार्थकः ।
कन्याया, गृहनायकः सपुलकस्तस्मै ददात्यादरा-
दार्षो गोयुगदक्षिणो निगदितस्तज्ज्ञैर्विवाहो वरः ॥ ११ ॥
ऋत्विग्भिः परिमण्डिते बहुविधे यज्ञोत्सवे चोत्तमे
नानावर्णसुवर्णवस्त्रकुसुमैराभूषिताङ्गी शुभा ।
कन्या दक्षिणया द्विजाय विधिना यद्दीयते चादरा-
द्दैवः सोऽयमुदीरितः कविवरैरित्थं विवाहो वरः ॥ १२ ॥
कन्या बान्धवसन्निधौ सुललिता विप्रोत्तमायादरा-
दुक्त्वा–तुभ्यमियं मया स्वतनया दत्तेति हर्षान्वितौ ।
धर्मं सञ्चरतां यथासुखमुभौ दाम्पत्ययोगात्सदा
प्राजापत्यकरग्रहः कविवरैरेषः प्रमाणीकृतः ॥ १३ ॥
आहूयार्चनपूर्वकं द्विजवरायाच्छाद्य वासोवरै-
र्विद्याशीलविवेकवंशविनयाचारान्विताय स्वयम् ।
कन्या प्रीतिमते वराय विधिना यद्दीयते सादरं
ब्राह्मोऽसौ मुनिपुङ्गवैर्निगदितः श्रेष्ठो विवाहोऽपरः ॥ १४ ॥
कन्या यौवनशालिनी पतिममुं या स्वीकरोति स्वयं
गान्धर्वः स हि कथ्यते, भुजबलादाकृष्यते यत्पुनः ।
ज्ञेयो राक्षस एष पण्डितवरैश्चौर्याद्विवाहोऽपरः
पैशाचः कविशेखरेण कथितस्त्याज्यः सदा यत्नतः ॥१५॥
आदाय प्रथमं वराद्बहुतरं शुल्कं यथाकाङ्क्षया
वस्त्रालङ्कृतिवैभवेन तनयासन्तोषमुत्पाद्य च ।
पश्चाद्दुष्कुलसम्भवाय मलिनं कन्याप्रदानं वृथा
प्रख्यातोऽधमवंशजापरिणयस्तज्ज्ञैरसावासुरः ॥ १६ ॥

अथ परदारत्यागसमुद्देशः ।

अश्रद्धामुपहास्यतां मलिनतामर्थक्षयं लाघवं
गर्हां ग्लानिमधोगतिं विकलतामायुःक्षतिं दुर्गतिम् ।

इत्थं ये परदारकर्मणि रता लोकत्रये निन्दिता
विन्दन्ते परमापदः सुखधिया दुःखं नरास्ते सदा ॥१७॥
पौलस्त्यः सुरदैत्यमर्त्यमुकुटव्याघृष्टपादाम्बुजो
मैथिल्याहरणादवाप मरणं वालिश्च्युतो राज्यतः ।
पाञ्चालीप्रतिकाङ्क्षितेन निधनं भीमाद्गतः कीचक-
स्तस्मादन्यवधूर्नरैर्न मनसाऽप्यालापनीया भुवि ॥ १८ ॥

अथ दूतीसमुद्देशः ।

चक्षुःप्रीतिरुदीरिता प्रथमतश्चित्तभ्रमः स्यात्ततः
सङ्कल्पस्तदनन्तरं निगदितो निद्राविनाशस्तथा ।
वैराग्यं विषयेषु कार्श्यमथ च व्रीडानिवृत्तिस्ततो
ह्युन्मादो मरणं दश(नव)प्रकटिताः कन्दर्पचेष्टा इति ॥१९॥
कामिन्या नवयौवने न मिलति स्वेच्छाविहारो नृणा-
मुन्मादो मरणं तदा मनसिजव्यामोहतो जायते ।
तस्मात्तद्विनिवारणाय पुरुषैरन्याङ्गना कामिभि-
र्गन्तव्येति वदन्ति काश्यपमुनिक्षेमेन्द्रवात्स्यायनाः ॥२०॥
तारापीडसुतो विनाशमगमत्कादम्बरीकाङ्क्षया
व्यामुक्तः किल पुण्डरीकमुनिरप्युच्चैर्महाश्वेतया ।
उर्वश्या च पुरूरवा नरपतिः सन्त्याजितो जीवितं
तस्माज्जीवितरक्षणाय हि विनिर्गम्या परप्रेयसी ॥ २१ ॥
दासी वारवधूर्नटी च विधवा बाला च धात्री तथा
कन्या प्रव्रजिता च भिक्षुवनिता सम्बन्धिनी शिल्पिनी ।
मालाकारनितम्बिनी प्रतिसखी दौत्ये स्मृता योषिता-
मालापे कविभिः सदैव मदनव्यापारलीलाविधौ ॥ २२ ॥

अथ सुखसाध्यासमुद्देशः ।

प्रौढा कान्तविमानिता बहुगुणा रम्याऽनपत्या तथा
रण्डा स्वैरपरा स्वतन्त्रगमना शिल्पप्रिया गायिका ।

---

१ 'वालिश्च तारार्थतः' ग. ।

षण्ढोन्मत्तदरिद्रसेवकमहारोगार्तडिम्भाङ्गना
नूनं सिद्ध्यति दूतिकानिगदिता रम्याभिसारोत्सवे ॥२३॥

अथ कष्टसाध्यासमुद्देशः ।

एका वल्लभरक्षिता परजनालापे विरक्ता दृढा
निःस्नेहा धनयौवने गुरुजनाद्भीता च लज्जावती ।
स्वस्था सुन्दरनायका पतिरता शिष्यादिकान्ता तथा
दुःसाध्या कविशेखरेण रमणी प्रोक्ता रतिप्रार्थने ॥ २४ ॥

अथ त्याज्यस्त्रीसमुद्देशः ।

अज्ञाता द्विजवल्लभा गुरुवधूर्मित्राङ्गना रोगिणी
चेटी प्रव्रजिता सती रिपुवधूः शिष्या च गर्भान्विता ।
भ्रूणघ्नी मृतसन्ततिः खलजना चास्पृश्यजा गोत्रजा
गन्तव्या न कदाचिदेव पुरुषैरेताः स्त्रियः कामिभिः ॥२५॥

सुरतत्याज्यस्थानसमयसमुद्देशः ।

नद्यां देवगृहे चतुष्पथवटे शैलस्य सानौ जले
गुर्वग्निद्विजसंनिधौ परगृहे दुर्गे[1] श्मशाने वने ।
सन्ध्यायां दिवसे कदाऽपि सुरतं पुम्भिर्विवेकान्वितै-
र्दृष्ट्वा धर्मविरोधसङ्कटमिति त्याज्यं सदा यत्नतः ॥ २६ ॥
अष्टम्यां हिमरश्मिशेखरतिथौ बाणे च पूर्णातिथौ
भानोः संक्रमणे व्रते च शरदि ग्रीष्मे क्षपायामपि ।
यातायातपरिश्रमे ज्वरगदे संभोगचेष्टां नरः
कुर्यान्नैव कदाचिदेव सुकृतीत्याहुर्मुनीन्द्राः स्फुटम् ॥ २७॥

अथ सुरतयोग्यस्थानसमुद्देशः ।

स्फूर्ज्जद्दीपशिखोज्ज्वले सुललिते रम्योन्नते विस्तरे
धूपोद्गारमनोहरे कुसुमस्रग्दामोपशोभान्विते ।
वीणातालरवाकुले मनसिजप्रस्तावनानन्दिते[2]
सम्भोगः कुशलैः स्वकीयभवने कार्यो यथाकाङ्क्षया ॥२८॥

---

१ 'गोष्ठे' ख. । २ 'मनसिजप्रस्तावनापण्डितैः' ख. ।

अथाभिलाषसमुद्देशः ।

उक्ता गच्छति लज्जिता विरमति प्रेम्णा मनागीक्षते
केशाँल्लुञ्चति जृम्भणं रचयति प्रस्तौति गाथां मुहुः ।
आलिङ्गत्यपरां विरौति परुषं चुम्बत्यसौ बालकं
गात्रं भञ्जति जृम्भते विहसति प्रत्युत्तरं याचते ॥ २९ ॥

दोर्मूलं खलुदर्शयेत् स्तनयुगे वस्त्रं समालम्बते
अङ्गुष्ठेन लिखेन्महीं स्मितमुखी व्रीडां विधत्ते मृषा ।
दन्तेनाधरपल्लवं विदशति व्यक्तं तथा भाषते
भावैरेभिरिह स्फुटं मृगदृशां ज्ञेयोऽभिलाषः सदा ॥ ३० ॥

अथालिङ्गनसमुद्देशः ।

माल्यापूरितकुन्तलः सुवसनः स्निग्धाङ्गरागोज्ज्वलो
नानाभूषणसुन्दरः स्मरवशस्ताम्बूलपूर्णाननः ।
स्फूर्ज्जद्दीपमनोज्ञवासभवने शय्यातले नायको
रागार्थं परिरम्भणं प्रथमतः कुर्यात्समं योषिता ॥ ३१ ॥

वृक्षारूढकसंज्ञकं प्रथमतस्तस्माल्लतावेष्टितं
तस्माज्जाघनविद्धकावपि मतावूरूपगूढं पुनः ।
ज्ञातव्यं तिलतण्डुलं रसविदामालिङ्गनं योषितां
क्षीरं नीरपुरःसरं निगदितं तस्माच्च लालाटिकम् ॥ ३२ ॥

एकेन पादेन पदं स्वभर्तुरन्येन चाक्रम्य तदूरुभागम् ।
आपीड्य दोर्भ्यामपि कान्तपृष्ठं वृक्षाधिरूढं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः॥३३॥

ऊर्ध्वं भुजोभ्यां सरलाङ्गयष्टी क्षोणीरुहं वल्लिरिवाऽधिरुह्य ।
नारी प्रियं चुम्बति निस्तरङ्गा भवेल्लतावेष्टितसंज्ञकं तत् ॥३४॥

श्रोणीतटे बाहुयुगेन कान्तमापीड्य मुक्ताम्बरकेशभारा ।
वक्त्रासवं स्वादयति प्रहृष्टा तज्ज्ञैः स्फुटं जाघनमेतदुक्तम् ॥३५॥

सुखोपपिष्टं पुरुषं पुरन्ध्री सम्मीलिताक्षं स्वकरप्रबन्धात् ।

१ 'स्फूर्जद्दीपमनोजसद्मनि वरे' इति पा० । २ 'भुजाभ्यामवलम्ब्य या स्त्री' ग. । ३ 'सुरतप्रसङ्गात्' ग. ।

आविध्यति प्रेमलसत्कुचाभ्यामालिङ्गनं विद्धकमेतदाहुः ॥३६॥
कान्तो मनोजव्यथिताङ्गयष्ट्या आपीडयेदूरुयुगं युवत्याः ।
ऊरूपघातेन कविप्रवीरैरूरूपगूढं तदिदं प्रदिष्टम् ॥ ३७ ॥
बाहूरुवक्षोजघनेन गाढमन्योन्यसंसक्तशरीरयष्ट्योः ।
आनन्दभावाद्यदुदीर्णभावमालिङ्गनं तत्तिलतण्डुलाख्यम् ॥३८॥
गात्रोपरिष्टादथ तल्पमध्ये संलीयते[1] यन्मिथुनं शरीरे ।
कामातिरेकात् कृतपूर्णचेष्टमालिङ्गनं क्षीरजलं प्रदिष्टम् ॥ ३९ ॥
अन्योन्यसंसक्तमुखं च बाहू नेत्रं ललाटं हृदयं कपोलम् ।
आनन्दभावश्रममीलिताक्षं[2] लालाटिकं तत्त्वविदो वदन्ति ॥४०॥

अथ चुम्बनसमुद्देशः ।

गण्डस्थलीमस्तकदन्तवासोग्रीवाकुचोरःस्तनचूचुकानि ।
अलिङ्गनानन्तरमेव यूनोः स्थानानि चुम्बस्य वदन्ति तज्ज्ञाः ४१
कक्षायुगं चापि नितम्बिनीनां कन्दर्पगेहं च रतिप्रवीणाः ।
चुम्बन्ति कामं तरलायताक्ष्या देशस्य सात्म्येन सदैव लाटाः ४२
कान्तोऽङ्गनाया वदने स्वकीयं वक्त्रं समारोप्य बलेन यत्र ।
न चुम्बति क्रोधवशेन नारी स्याच्चुम्बनं तन्निमिताभिधानम् ४३
पत्युर्मुखे स्वीयमुखं निवेश्य प्रेम्णा मनागश्चति दन्तवासः ।
उच्चेन गृह्णात्यपि कम्पितोष्ठी प्रोक्तं मुनीन्द्रैः स्फुरितं विनोदात् ४४
हस्तेन नेत्रं परिमील्य भर्तुः सम्मीलिताक्षी वदने स्वजिह्वाम् ।
निक्षिप्य च क्रीडति यत्र लोला ख्यातं रसज्ञैः खलु घृष्टसंज्ञम् ४५
हस्ताङ्गुलीसंपुटकेन यत्र कान्तोष्ठमादाय रसज्ञया च ।
आस्वादयेन्निर्दशनं विनोदात् स्याच्चुम्बनं पीडितमेतदेव ।४६।
कान्ताधरं स्वाधरसंपुटेन पीत्वा मुहुः स्वादयति क्रमेण ।
नारी च तेनैव विधानकेन ज्ञेयं मुनीन्द्रैरिति संपुटाख्यम् ॥४७॥
ओष्ठेन कान्तोष्ठयुगं निपीय जिह्वां निधायाप्यथ तालुभागे ।
चुम्बोत्सवे नृत्यति यत्र नारी प्रोक्तं समौष्ठं मुनिभिः पुराणैः ४८

---

१ 'संनीयते' ग. । २ 'आनन्दभावावनिमीलिताक्षौ' ग. ।

अथ नखाघातसमुद्देशः ।

कक्षाकुचोरःस्थलकुक्षिनाभिश्रोणीललाटाङ्घ्रिकरेषु सद्यः ।
साङ्गुष्ठसर्वाङ्गुलिकैश्च सर्वैः सुव्यक्त एषः स्तनकन्धरादौ ॥४९॥
संज्ञापकं मन्मथरागराशेरुक्तं मुनीन्द्रैश्छुरिताभिधानम् ।
वक्षोजकन्दर्पगृहाधरेषु देयं नवोढाप्रमदाजनानाम् ॥ ५० ॥
कण्डूयनेनैव शिरोरुहाणामस्योपयोगं परिकीर्तयन्ति ।
अर्धेन्दुसङ्काशमिदं नखज्ञैरर्धेन्दुसंज्ञं कथितं समासात् ॥ ५१ ॥
कक्षानितम्बस्तनपार्श्वकेषु दातव्यमेतत् करजं सदैव ।
अर्धेन्दुसंज्ञद्वितयं प्रयुक्तं स्यान्मण्डलाख्यं मदनाव्रतंसम् ॥ ५२ ॥
ऊरूतटे कामगृहे नितम्बे प्रोचुर्मुनीन्द्रा विनियोगमस्य ।
समैश्च सर्वैर्नखरैः सुलग्नैस्तज्ज्ञैः किलोक्तं शशकप्लुताख्यम् ॥५३॥
सीमन्तपार्श्वे हृदि चूचुकादावेतत् प्रयोज्यं सुरतप्रयोगे ।
सर्वैर्नखैर्वै स्तनमध्यभागे पश्चादधोऽङ्गुष्ठभवा हि रेखा ॥ ५४ ॥
व्यक्तीकृता रागकरी तदेतन्मयूरपादं समुदीरयन्ति ।
अलम्बमेवं स्फुरिताधरेखं प्राहुः क्षतं पङ्कजपत्रसंज्ञम् ॥ ५५ ॥
दोर्मूलवक्षःस्थलनाभिसंधावस्योपयोगं वदते महेशः ।
रेखायुगं गण्डयुगे प्रदत्तं स्तनान्तकक्षाजघनस्थलेषु ।
देशान्तरं गच्छति कामिनीनां संस्मारकं दर्दुरकं वदन्ति ॥५६॥
पुंसः शरीरे युवतीकुचे वा क्षतं नखस्य प्रतिवीक्ष्य सद्यः ।
कन्दर्परागाकुलचित्तवृत्तिर्मुनेरपि स्यात् किमुतेतरस्य ॥ ५७ ॥
सर्वस्वमेवास्ति मनोभवस्य प्रेम्णा प्रयुक्तं करजं रतज्ञैः ।
नाऽस्माद्द्वितीयं भुवि रागबीजमित्याह शीतांशुकलाकिरीटः॥५८॥

अथ दशनघातसमुद्देशः ।

दन्तप्रकाराश्च नखप्रकारैर्ज्ञेयाः समा एव समैश्च सद्भिः ।
शीत्कारहुङ्कारविचेष्टिताद्याः प्रायो विशेषाः पुनरत्र कार्याः ५९

---

१ '०कुचोरुस्थल०' इति क. ।

श्लथा घनास्तीव्रमुखाः समाङ्का रागस्पृशो निर्मलदीप्तिभाजः ।
दन्ता प्रदेया नखदानदेशे वक्त्रान्तराक्षिद्वितयं विहाय ॥ ६० ॥
दन्तौष्ठसंयोगवशेन गण्डे दन्तप्रकारः किल विद्रुमोऽयम् ।
अभ्यासयोगाद्युवतीजनानां स्यान्नान्यथा काऽपि विनोदतस्तु ६१
ऊरूस्थले कण्ठकपोलयुग्मे खण्डाभ्रकं मण्डलतुल्यरूपम् ।
संशोभते दन्तमिदं युवत्याः प्रायो मुनीन्द्राः समुदीरयन्ति॥६२॥
दीर्घा सुरक्ता क्षतकुञ्चिता च रेखा स्थले चूचुकयोः प्रदेया ।
विशेषकाले स्मरणे च तज्ज्ञैर्दन्तोऽयमुक्तः किल कोलचर्चः(र्वः)६३

अथ केशाकर्षणसमुद्देशः ।

द्वाभ्यां कराभ्यां शिरसि प्रकामं कृष्ट्वा कचांश्चुम्बति वल्लभश्चेत् ।
तदेव दिष्टं समहस्तसंज्ञं स्यादेकहस्तेन तरङ्गरङ्गः ॥ ६४ ॥
कर्णप्रदेशे च कचं निपीड्य प्रेम्णा पतिश्चुम्बति वल्लभास्यम् ।
अन्योन्यहस्तग्रहविस्तरेण कामावतंसं मुनयो वदन्ति ॥ ६५ ॥
संवेष्ट्य सर्वाङ्गुलिभिः कचौघं यस्याः पतिर्धारयति स्मरार्ताम् ।
भुजङ्गवल्ली परिकीर्तितेयं रतोत्सवे केशकलाविधिज्ञैः ॥ ६६ ॥
भव्या घना रौक्ष्यविवर्जिताश्च श्यामा विशाला बहुलाः कचाः स्युः।
चुम्बप्रदानावसरे प्रकृष्या रागोदयार्थं तरुणीजनानाम् ॥ ६७ ॥
इत्यादयो बाह्यरतप्रकाराः पूर्वं रतज्ञैः परिकल्पनीयाः ।
अन्येऽपि ये सन्ति बहुप्रभेदा नोक्ता मया विस्तरभीतितस्ते ६८

इति श्रीकविशेखरज्योतीश्वरविरचिते पञ्चसायके चतुर्थः सायकः ।

अथ पञ्चमः सायकः ।

अथ नाडीसमुद्देशः ।

मनोभवागारमुखे तु नाड्यस्तिस्रो भवन्ति प्रमदाजनानाम् ।
समीरणा चान्द्रमसी च गौरी विशेषमासामुपवर्णयामि ॥ १ ॥

---

१ ' वल्यः ' ग. ।

प्रधानभूता मदनातपत्रे समीरणा नाम विशेषनाडी ।
तस्या मुखे यत्पतितं नृवीर्यं तन्निष्फलं स्यादिति चन्द्रमौलिः ॥२॥
या चापरा चान्द्रमसी च नाडी कन्दर्पगेहे भवति प्रधाना ।
सा सुन्दरी योषितमेव सूते साध्या भवेदल्परतोत्सवेन ॥ ३ ॥
गौरीति नाडी यदुपस्थदेशे प्रधानभूता भवति स्वभावात् ।
पुत्रं प्रसूते बहुधाऽङ्गना सा कष्टोपभोग्या सुरते प्रदिष्टा ॥ ४ ॥

अथोत्तानबन्धसमुद्देशः ।

प्रसारितोरुद्वयमध्ययोगाद्गाढाऽपि नारी श्लथतामुपैति ।
संलग्नजानुद्वयबन्धयुक्ता श्लथाऽपि सङ्कोचमलं प्रयाति ॥ ५ ॥[1]
तस्या युवत्याः प्रकृतिं च सत्त्वं देशं च भावं मदनातपत्रम् ।
आलोक्य बन्धाः परिकल्पनीयाः सम्भोगकाले पुरुषै रसज्ञैः ॥६॥[2]
उत्तानसुप्तप्रमदोरुमध्ये स्थितः पतिः कामयते प्रकामम् ।
तयोर्द्वयोः प्रीतिकरः प्रदिष्टो बन्धो नराणामतिदुर्लभोऽयम् ॥७॥
उत्तानसुप्ता युवतिः स्वपादौ स्कन्धे समारोप्य रमेन्नरस्य ।
बन्धोऽयमुक्तः समपादसंज्ञः प्रयोजनीयः करिणीरतेषु ॥ ८ ॥[3]
एवंविधायाः स्त्रिय एव जङ्घां कान्तः स्वजङ्घोपरि सन्निवेश्य ।
उद्भ्रम्य भूयः कटिमारमन्त्याः स्यादेष बन्धः किल नागराख्यः ।९।
धृत्वा स्वजानुं गगने स्वपादौ शय्यातले स्त्री प्रथमं प्रसुप्ता ।
कुचौ पतिः पाणियुगेन धृत्वा रमेत्तदा व्योमपदाभिधानम् । १० ।[4]
एकं युवत्याश्चरणं पृथिव्यामूर्ध्वं तथाऽन्यं परिकल्प्य कान्तः ।
पैद्भ्यां स्थितो हस्तयुगं च भूमौ त्रैविक्रमः स्यादिति बन्धराजः ११

नितम्बबिम्बं किल नायकेन
नार्यास्त्रिकं हस्तयुगेन धृत्वा ।

---

१ 'संकोचमुपैति नूनम्' ग. । २ 'रतिज्ञैः' इति । ग. । ३ 'तरुणीरतेषु' इति पाठान्तरम्' । ४ 'पाणितलेन' इति ग. । ५ 'कट्यां' ग. ।

गुल्फौ निधाय स्थित एव तस्या
बन्धोऽप्यसौ चाटुककेलिकः स्यात् ॥ १२ ॥
कान्तस्य वक्षःस्थलगौ च (स्व)शादा-
वालिङ्ग्य गाढं प्रमदा कराभ्याम् ।
किञ्चिन्नतोरुद्वययोगतश्च
ज्ञेयो बुधैरित्यवदारितोऽयम् ॥ १३ ॥

अथ पार्श्वबन्धसमुद्देशः ।

एकं युवत्या हृदये स्वपादं तथाऽर्पितं तल्पगतं तदन्यम् ।
प्रौढाङ्गनावल्लभ एष बन्धः ख्यातः पृथिव्यामुपवीतिकाख्यः १४
ऊर्वोः पतिर्मध्यगतो युवत्याः पार्श्वस्थितायाः परिरभ्य देहम् ।
यूनोस्त्रिकालोलनतो रसज्ञैरत्यादृतः सम्पुटनामधेयः ॥ १५ ॥
पार्श्वस्थितायाः मृगशावकाक्ष्याः पृष्ठावलम्बी रमणः प्रसुप्तः ।
लिङ्गस्मरागारनिवेशयोगादिहोपदिष्टः खलु नागबन्धः ॥ १६ ॥

अथोपविष्टबन्धसमुद्देशः ।

पद्मासनं संपरिकल्प्य भर्ता क्रोडोपविष्टां युवतिं रमेच्च ।
अन्योन्यकण्ठार्पितबाहुयोगात् पद्मासनाख्यं प्रवदन्ति सन्तः।१७।
कान्तो नितम्बस्थित एव नार्याः श्रोणीं कराभ्यां यदि याति धृत्वा।
आस्फालयेद्वाऽपि कटिप्रबन्धात् प्रोक्तो मुनीन्द्रैरिति कीर्तिबन्धः१८

अथाधोमुखबन्धसमुद्देशः ।

अधोमुखस्थां रमयेच्च नारीं [1]तत्पृष्ठवर्ती पशुतुल्यरूपः ।
भर्ता परिक्रीडति भावहीनो निर्दिश्यते हारिणबन्ध एषः ॥१९॥
दन्तावलच्छागतुरङ्गमाणां क्रीडाप्रकारैश्च भवन्ति बन्धाः ।
इत्थं रसज्ञैरनुलापनीया नोदाहृता विस्तरभीतितस्ते ॥ २० ॥

ऊर्ध्वबन्धसमुद्देशः ।

अन्योन्यदोःपञ्जरमध्यजातः स्तम्भो यदा बाहुयुगेन लग्नः ।
निष्पीड्य नारी पतिमूर्ध्वसंस्थं रमेत्तदा व्यात्[3]तकरं वदन्ति॥२१॥

---

१ 'तत्पृष्ठवर्ती' ग. । २ 'उत्पृष्ठवर्ती' ग. । ३ 'व्यायतकं' क. ।

एको युवत्या यदि कान्तहस्ते जानुस्थितः स्यादपरः पृथिव्याम् ।
कान्तं कराभ्यामुपगूह्य यत्स्याज्ज्ञेयं रसज्ञैः करणं त्रिपादम् ॥२२॥

अथ पुरुषायितसमुद्देशः ।

अधोमुखी कान्तहृदि प्रसुप्ता दोर्भ्यां समालिङ्ग्य यदि प्रयाति ।
गा(प्रौ)ढाङ्गनावल्लभ एष तज्ज्ञैः बन्धः प्रदिष्टो विपरीतरूपः॥२३॥
धूर्त ! त्वमेवं विजितोऽस्यकस्माद्युद्धे मया पञ्चशरस्य नारी ।
इत्यादिकं भूरिविधं रटन्ती प्रायः सुखं विन्दति केलिरङ्गे॥२४॥

विपरीतरतावयोग्यां स्त्रियं दर्शयति ।

नैवप्रसूता[1] ऋतुयोगयुक्ता गर्भालसा स्थूलतनुर्नताङ्गी ।
क्षीणा नवोढा ज्वरिता च नारी वर्ज्या रतिज्ञैर्विपरीतबन्धे ॥२५॥

अथ सन्ताडितसमुद्देशः ।

वामस्वाभावान्मदनस्य रागो हस्तप्रहारात्समुपैति वृद्धिम् ।
तस्माद्यथास्थानमसौ विधेयो वराङ्गनायाः सुरतावसाने ॥२६॥
यद्यङ्गना कान्तहृदि प्रहारं मुष्ट्या भजन्ती सुरतोपचारैः ।
सन्ताडितं नाम वदन्ति तज्ज्ञा विस्तीर्णहस्तेन तदा पताकम् २७
साङ्गुष्ठमध्याङ्गुलसम्प्रहारात् सञ्जायते कुण्डलनामधेयः ।
यः केवलाङ्गुष्ठभवोऽभिघातः प्रोक्तः कवीन्द्रैः स तु बिन्दुमालः २८

द्रवति यदि न नारी प्रौढरागार्तियुक्ता
मृदुनिधुवनयोगे दन्तसन्धौ सलीलम् ।
पिबति दशनवासः किञ्चिदुन्मुच्य भूयः
कथितमिह रसज्ञैः सीत्कृतं रागकारि ॥ २९ ॥
पिकशिखिकलहंसप्रायपक्षिव्रजानां
ध्वनितमनुकरोतीत्यङ्गना मन्मथार्ता ।
मुखदशनविवर्तात्तत्कवीन्द्रा वदन्ति
स्तनितमिति समासाच्चित्रसम्भोगकाले ॥ ३० ॥

---

१ ‘ अल्पा प्रसूता ’ इति क. ।

एवंविधकरणस्य फलं निरूपयति ।

इत्यादियोगैः पृथुकामभावं सम्पाद्य नारीपुरुषौ चिरेण ।
जातानुरागौ रहसि प्रकामं सौख्यं समास्वादयतो महीयः ॥३१॥

अष्टनायिकासमुद्देशः ।

यस्याः पतिर्मिलति केलिकथानुरक्तः
पार्श्वं न मुञ्चति मनोभववेगयुक्तः ।
स्यात्सुन्दरी सकलसौख्यकलानिधाना
स्वाधीनपूर्वपतिकेति वदन्ति तज्ज्ञाः ॥ ३२ ॥

पुष्पाङ्गरागरुचिरा तरुणी प्रियस्य
तिष्ठत्यनागमनहेतुविचारलोला ।
एषाऽबला न हि चिरं परिदेवनीया
सोत्कण्ठितेति कथिता कविभिः पुराणैः ॥ ३३ ॥

स्रक्चन्दनाम्बरविभूषणभूषिताङ्गी
या वल्लभागमनमार्गविरूढदृष्टिः ।
तल्पं गता रुचिरवासगृहेऽवशेते
सा कीर्तिता जगति वासकसज्जितेति ॥ ३४ ॥

क्रोधात्प्रयाति चरणे पतितोऽपि कान्तः
प्रायः प्रचण्डवचनाच्चरणैर्निरस्तः ।
पश्चात्तदीयविरहक्षरदानताङ्गी
सा कीर्तितेह कलहान्तरिता कवीन्द्रैः ॥ ३५ ॥

सङ्केतकं प्रियतमः स्वयमेव दत्त्वा
नैवागतः समुचिते समये च यस्याः ।
दृष्टा वचोऽमृतरसैः सकलाङ्गयष्टिः
सा वर्णिता कविवरैरिह विप्रलब्धा ॥ ३६ ॥

प्रातर्विनिद्रवदनस्मरभारचौरो
निद्रालसोऽलसगतिर्नखविक्षताङ्गः ।

यस्याः प्रयात्यभिमुखं मुहुशो युवत्याः
सा खण्डितेति कथिता कविभिः पुराणैः ॥ ३७ ॥
आरम्भभग्नचरिता विकला च नारी
या निर्मिता हि मदनेन मदेन यादि ।
गुप्ताभिसाररसिका परवेश्म गन्तुं
सा कीर्तिता कविवरैरभिसारिकेति ॥ ३८ ॥
देशान्तरं प्रतिवसद्रमणश्च यस्या
दत्त्वाऽवधिं चिरतरं गुरुकार्ययोगात् ।
दुर्वारदुःखदहनैः परिवेदिताङ्गी
सा प्रोषितप्रियतमा कथिता मुनीन्द्रैः ॥ ३९ ॥

ग्रन्थोपसंहारः ।

यावच्चन्द्रकलाकिरीटहृदये शैलाधिराजात्मजा
यावद्वक्षसि माधवस्य कमला सानन्दमादीव्यति ।
यावत्कामकलाविवर्तचटुलं क्षोणीतलं राजते
तावच्छ्रीकविशेखरस्य कृतिनः काव्यं मुदे दीव्यताम् ॥४०॥

इति कविशेखरश्रीज्योतीश्वराचार्यविरचिते पञ्चसायके पञ्चमः सायकः ।

समाप्तश्चायं ग्रन्थः ॥

पञ्चसायकस्य पाठसंशोधनम् ।

पृ.	पं	अपपाठः	सुपाठः
२	१९	कुटीलेक्षणा	कुटिलेक्षणा
३	३	लज्जाविहोनानना	लज्जाविहीनानना
१०	२०	वङ्गीगौडी	वङ्गगौडी
१४	२	पूतकरञ्जबीजैः	पूतिकरञ्जबीजैः
२०	२४	चामुण्डमन्त्रः	चामुण्डामन्त्रः
२२	१६	क्षीरोदनं	क्षीरौदनं
२४	६	०वासरास्ते	०वासवास्ते
३०	७	अङ्गुष्ठेन	ह्यङ्गुष्ठेन
,,	२१	०ऽधिरुद्य	०ऽधिरुह्य
३१	१२	अलिङ्गना०	आलिङ्गना०
,,	२६	पुगणैः	पुराणैः
३४	२२	नायकेन	नायकस्तु
३५	१२	पार्श्वस्थितायाः	पार्श्वस्थिताया
३६	१२	वामस्वाभावा०	वामस्वभावा०

'गुजराती न्यूस' मुद्रणालये मुद्रितानि क्रय्यसंस्कृतपुस्तकानि ।

१ दानमयूखः—मीमांसकश्रीनीलकण्ठभट्टविरचितः। अत्र दानसामान्येतिकर्तव्यता, मण्डपादिलक्षणम्, रजतादितुलाविधिः, दानानि दानप्रयोगाश्च विस्तरेण निरूपिताः। मू. रु. ... ... मू. रु. आ. पै. २—०—०

२ उत्सर्गमयूखः—मीमांसकश्रीनीलकण्ठभट्टविरचितः। अत्र वापीकूपतडागारामाणामुत्सर्गविधिः कथितः। मू. रु. ... ०—३—०

३ प्रतिष्ठामयूखः— ... ... ०—६—०

४ विशिष्टाद्वैताधिकरणमाला—पञ्चनदीयपण्डितसुदर्शनाचार्यविरचिता। अत्र अथशब्दस्यानन्तर्यपरत्वमतःशब्दस्य च कर्मज्ञानवृत्ततापरत्वं, हिरण्यगर्भादिजीवानां परमेश्वरनिरासः, योगमतनिरासः, ब्रह्मणः प्रपञ्चोपादानत्वं च, सृष्टौ वैषम्यं कर्मापेक्षम्, पशुपतिमतनिरासः, भागवतमतसंस्थापनम्, सर्गादिव्यापारहीनं मुक्तैश्वर्यम्, इत्यादयो विषया रामानुजमतेन सम्यङ्निरूपिताः। मू. रु. ... ... १—०—०

५ विष्णुसहस्रनाम—(मूलं स्थूलाक्षरं) रेशमी बाइंडिंग ... ०—४—०
,, ,, साधें ,, ... ०—२—०
,, ,, कापडी ,, ... ०—३—०

६ विष्णुसहस्रनाम गुजराती भाषांतर—साधें बाइंडिंग ... ०—२—६
,, ,, कापडी ,, ... ०—४—०
,, ,, रेशमी ,, ... ०—५—०

७ विष्णुसहस्रनामयुतस्तोत्रपंचरत्नं—(स्थूलाक्षरं) साधें बाइंडिंग ०—३—०
,, ,, ,, कापडी ,, ... ०—४—०
,, ,, ,, रेशमी ,, ... ०—५—०

८ सत्यनारायणपूजाकथा हिंदीभाषाटीकासहित—
,, गुजरातीभाषाटीसहित—

९ गणेशसहस्रनामावलिः—ग्लेज ... ... ०—३—०

१० विष्णुसहस्रनामावलिः— ,, ... ०—३—०

११ शिवसहस्रनामावलिः— ,, ... ०—३—०

१२ देवीसहस्रनामावलिः— ,, ... ०—३—०

१३ कुमारसम्भवकाव्यम्— ... ... १—८—०

१४ रघुवंशः आदितः पंचसर्गाः मल्लीनाथीटीका ... ... ०—६—०

आयुर्वेदीयग्रन्थमालायां प्रसिद्धीभूता ग्रन्थाः।

रसप्रकाशसुधाकरः—श्रीयशोधरविरचितः, तथा **रससंकेतकलिका**—कायस्थचामुण्डवैद्यविरचिता, एतद्ग्रन्थद्वयमेकत्र बद्धमेवोपलभ्यते। द्वितीयं संस्करणम्, मूल्यं २ रूप्यकौ.

गदनिग्रहः—श्रीशोढलवैद्यविरचितः। अस्य प्रयोगखण्डात्मकः प्रथमो भागः। अस्मिन् खण्डे घृततैलचूर्णगुटिकासवावलेहाख्याः षडधिकाराः सन्ति। द्वितीयं संस्करणम्। मूल्यं २ रूप्यकौ.

गदनिग्रहस्य द्वितीयो भागः—कायचिकित्सा-शल्य-शालाक्य-भूततन्त्र-कौमारभृत्यागदतन्त्र-रसायन-वाजीकरण-पञ्चकर्मविध्याख्यनवखण्डात्मकः। मूल्यं ४॥ रूप्यकाः।

आयुर्वेदप्रकाशः—उपाध्यायश्रीमाधवविरचितः। द्वितीयं संस्करणं, मूल्यं २ रूप्यकौ।

क्षेमकुतूहलं—श्रीक्षेमशर्मविरचितः पाकशास्त्रग्रन्थः। मूल्यं १२ आणकाः।

रसरत्नाकरान्तर्गतश्चतुर्थो रसायनखण्डः—श्रीनित्यनाथसिद्धविरचितः। मूल्यं ८ आणकाः।

राजमार्तण्डः—श्रीभोजमहाराजविरचितः, **नाडीपरीक्षा** श्रीरावणकृता, **वैद्यमनोरमा**—श्रीकालिदासवैद्यविरचिता, तथा **धाराकल्पः**, एतद्ग्रन्थचतुष्टयमेकत्र बद्धमेवोपलभ्यते। द्वितीयं संस्करणम। मूल्यं १॥ रूप्यकः।

रसपद्धतिः—श्रीविन्दुविरचिता, श्रीमहादेवविरचितटीकया सहिता, तथा **लोहसर्वस्वं**—श्रीसुरेश्वरविरचितम्। एतद्ग्रन्थद्वयमेकत्र बद्धमेवोपलभ्यते। मूल्यं १॥ रूप्यकः।

रसकामधेनुः—श्रीचूडामणिवैद्यसंगृहीता। उपकरणपाद-धातुसंग्रहपाद-रसक्रियापादेतिपादत्रयात्मकः प्रथमो भागः। ६००. पृष्ठात्मकः। मूल्यं ९ रूप्यकाः।

प्रापणभृतिस्तु सर्वेषां ग्राहकैरेव देया भवेत्।

प्राप्तिस्थानम्
"गुजराती न्यूस" प्रिन्टींग प्रेस,
नं. २०—२४, बेक-हाउस लेन, कोट मुंबई.

140

40

